

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Βιοηθική

Μεταπτυχιακή Διατριβή

Ανθρώπινα Δικαιώματα και Αμβλώσεις

Αργύριος Πήττας

Επιβλέπων Καθηγητής

Δημήτριος Λαμπρέλλης

Μάιος 2023

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Βιοηθική

Μεταπτυχιακή Διατριβή

Ανθρώπινα Δικαιώματα και Αμβλώσεις

Αργύριος Πήττας

Επιβλέπων Καθηγητής

Δημήτριος Λαμπρέλλης

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στην Βιοηθική από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Μάιος 2023

Περίληψη

Οι Στωικοί ήταν από τους πρώτους οι οποίοι διατύπωσαν την θεωρία ότι κάθε άνθρωπος πρέπει να είναι ελεύθερος (τελικό αγαθό) και όχι δούλος. Ακόμη και σε ζητήματα αξιοπρέπειας θα μπορούσε ο άνθρωπος να θέσει τέρμα στη ζωή του. Αυτό ασφαλώς από την χριστιανική άποψη θεωρείται αμαρτία, μια και η ζωή χαρίζεται από τον Θεό και κανείς δεν έχει δικαίωμα να την αφαιρέσει. Στην παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή, θα γίνει λόγος σχετικά με το θέμα της ευθανασίας καθώς και στο ζήτημα της υποχρεωτικότητας ή όχι των αμβλώσεων.

Λέξεις κλειδιά: αμβλώσεις, ανθρώπινα δικαιώματα, επιχειρήματα, ηθικές επιλογές, ορθόδοξη χριστιανική προσέγγιση.

Abstract

The Stoics were among the first to formulate the theory according to which every human being should be free (this is considered as the ultimate good) and not a slave. They even permitted suicide, if the conditions of a man's life were a threat to his dignity. This is certainly considered a sin from the Christian point of view, since life is given by God, and no one has the right to take it away. In this Master's Thesis, we will discuss the issue of euthanasia as well as the issue of whether or not abortions are compulsory.

Key words: abortion, human rights, arguments, moral choices, Orthodox Christian approach.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα Καθηγητή μου Δημήτρη Λαμπρέλλη, ο οποίος μου συμπαραστάθηκε καθόλη τη διάρκεια αυτού του Μεταπτυχιακού Προγράμματος και συνέβαλε, σε καθοριστικό βαθμό, στην εκπόνηση αυτής της Μεταπτυχιακής Διατριβής. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Αναπληρωτή Καθηγητή Ευάγγελο Πρωτοπαπαδάκη και τον Καθηγητή Μιλτιάδη Βάντσο, για όλα όσα μου προσέφεραν στα μαθήματά τους, επιπλέον δε για το ότι με βοήθησαν με τις υποδείξεις και τις παρατηρήσεις τους στην εκπόνηση της Μεταπτυχιακής Διατριβής μου.

Περιεχόμενα

- 1.1 Οι Στωικοί9
- 1.2 Η Άποψη του Πλάτωνα10
- 1.3 Τα Δικαιώματα κατά τους Στωικούς10
- 1.4 Οι Καντιανές Απόψεις11
- 1.5 Καθολικοί Νόμοι και Εφαρμογή τους12
- 1.6 Η Άποψη του Πλάτωνα για τους Καθολικούς Νόμους13
- 1.7 Η Άποψη των Επικούρειων14
- 1.8 Οι δυο Ηδονιστές16
- 1.9 Δυσχέρειες Αποδοχής μιας Αντικειμενικής Ηθικής18
- 1.10 Η Άποψη του Hobbes19
- 1. 11 Η Άποψη του Ρώλς20
- 1. 12 Η Σύγχρονη Γενετική22
- 1. 13 Τα Δικαιώματα του αγέννητου Παιδιού22
- 1.14 Τα Θετικά Στοιχεία23
- 1. 15 Πιθανοί Κίνδυνοι24
- 1. 16 Κοινωνικές Ανισότητες24
- 1. 17 Η Άποψη του Singer25
- 1. 18 Κλινικές Δοκιμές25
- 1. 19 Η νομική διάσταση των τροποποιήσεων στο ανθρώπινο γονιδίωμα.26
- 1. 20 Υποβοηθούμενη αναπαραγωγή.27
- 1. 21 Το δικαίωμα στην τεκνοποίηση.27
- 1. 22 Χρήση γενετικού υλικού.28
- 1. 23 Λόγοι που οδηγούν σε άλλες χώρες για βοήθεια.29
- 1. 24 Το νομικό πλαίσιο των ερευνών.29
- 1. 25 Η γενετική ταυτότητα.31
- 1.26 Κανόνες συμπεριφοράς προσωπικού (επιστημονικού, διοικητικού κ.ά).31
- 1. 27 Δεσμεύσεις ερευνητικού προσωπικού.32

- 1. 28 Το Δικαίωμα στην Άγνοια33
  - 1. 29 Οι Απόψεις υπέρ του Δικαιώματος στην Άγνοια.34
  - 1. 30 Οι απόψεις υπέρ του δικαιώματος στην πληροφόρηση.35
  - 1. 31 Η δική μας (ταπεινή) γνώμη.36
  - 1. 32 Κλωνοποίηση36
  - 1. 33 Η Υπόσταση του Εμβρύου37
  - 1. 34 Η Άποψη της Εκκλησίας38
  - 1. 34 Η Μοναδικό3939
  - 1. 35 Οι Επιφυλάξεις41
  - 1. 36 Ψυχοφάρμακα και Προβληματικές Κρίσεις41
  - 1. 37 Κοινωνικοί παράγοντες και χρήση της κοσμητικής ψυχο-φαρμακολογίας.42
  - 1. 38 Η Ιατρικοποίηση42
  - 1. 38 Ηθικά ζητήματα που προκύπτουν.43
  - 1. 40 Άμβλωση και Ιατρικό καθήκον.45
  - 1. 41 Συναίνεση ύστερα από ενημέρωση.46
  - 1. 42 Ιατρικό καθήκον.47
  - 1. 43 Διάφοροι άλλοι προβληματισμοί.47
- Επίλογος48
- Βιβλιογραφία50

1.1 Οι Στωικοί

Οι Στωικοί θεωρούσαν ότι ο άνθρωπος μπορεί ως έλλογο ον να κατανοήσει τον φυσικό ή θεϊκό νόμο και να πράττει σύμφωνα με αυτόν σε ηθικό επίπεδο. Γενικότερα, οι αρχαίοι φιλόσοφοι ασχολήθηκαν ιδιαιτέρως με το ερώτημα της ακρασίας. Ως ακρασία ορίζεται η αδυναμία ενός ατόμου, που ενώ γνωρίζει ποιο είναι το καλό και το κακό πράττει το κακό, παρασυρόμενο από τα πάθη και τις επιθυμίες του¹. Ο Πλάτωνας διατύπωσε τη θεωρία των ιδεών, με απαραίτητη προϋπόθεση να υπάρχει ηθική γνώση, και ο Αριστοτέλης δίνει βάρος στα συναισθήματα και στα ανθρώπινα πάθη που οφείλονται στην ηθική αδυναμίας, στην προσπάθειά του να απαντήσει το ερώτημα της ακρασίας². Ο Σωκράτης υποστήριξε ότι πρέπει να υπάρχει γνώση, γιατί αυτή αποτελεί αρετή η οποία οδηγεί τον άνθρωπο στην ευδαιμονία. Η αρετή πηγάζει από την ψυχή και δεν πρέπει να επιβάλουμε κανόνες ηθικής, από την άλλη όμως η ψυχή πρέπει να γνωρίζει την αρετή. Ο καλός χαρακτήρας ενός ανθρώπου θα τον οδηγήσει σε καλές πράξεις, ενώ οι ορμές και τα πάθη θα έχουν ως αποτέλεσμα την ακράτεια.

Επειδή κάποιος έχει ορμές θα μπορούσε να βιάσει όποιον/α ήθελε; Χωρίς καμία συνέπεια, χωρίς καμία τιμωρία; Αυτά από μόνα τους θα μπορούσαν άραγε να σταθούν; Με αυτό το σκεπτικό ένας άνθρωπος, θα έπρεπε να είναι ή καλός ή κακός. Μπορεί κάποιος, ενώ είναι καλός άνθρωπος, να καπνίζει παρασυρόμενος από την λεγόμενη ακρασία (από τα πάθη και τις επιθυμίες του). Αυτό θα τον κάνει κακό άνθρωπο; Σίγουρα θα κάνει κακό στην υγεία του (και την τσέπη του) αλλά επικρατεί η άποψη ότι είναι δικαίωμά του κάθε άνθρωπος να κάνει ότι νομίζει σωστό και τον ευχαριστεί, από τη στιγμή που δεν βλάπτει κάποιον άλλον. Ούτε αυτό μπορεί όμως να σταθεί, διότι με αυτό το σκεπτικό, το να κάνει μια ληστεία κάποιος δεν θα ήταν κακό (αρκεί να θεωρούσε ότι είναι σωστό). Γιατί θα ήταν σωστό; Γιατί μπορεί να ήταν φτωχός και να νομίζει ότι με την ληστεία θα έλυne τα οικονομικά του προβλήματα.

Ένας Στωικός με ποιο τρόπο θα απαντούσε σε όλα αυτά; Είναι απαραίτητο αγαθό το κάπνισμα; Είναι απαραίτητο κάποιος να έχει χρήματα ώστε να είναι ευτυχισμένος; Ασφαλώς όχι, μια και απλά θα έχει αφήσει το επιθυμητικό μέρος της ψυχής του να κάνει

---

1 Λήμμα για την ακρασία: <https://terrapapers.com/akrasia-gnorizis-to-kalo-ke-prattis-to-kako/>.

2 Οπ. π.

αυτό που της αρέσει και ασφαλώς θεωρούνται αδιάφορα όλα αυτά για τους Στωικούς. Δεν θα πρέπει ο άνθρωπος να πιστεύει σε ένα φυσικό ή θεϊκό νόμο; Ας μην ξεχνάμε ότι οι Στωικοί ήταν από τους πρώτους οι οποίοι διατύπωσαν την θεωρία ότι κάθε άνθρωπος πρέπει να είναι ελεύθερος (τελικό αγαθό) και όχι δούλος. Ακόμη και σε ζητήματα αξιοπρέπειας θα μπορούσε ο άνθρωπος να θέσει τέρμα στη ζωή του³.

1.2 Η Άποψη του Πλάτωνα

Η άποψη του Πλάτωνα για την ψυχή και τον χωρισμό της σε τρία μέρη παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον. Μπορεί όμως να μας δώσει απαντήσεις στο ερώτημα που μας απασχολεί; Συμφωνούμε όλοι, ότι είμαστε άνθρωποι και μπορούμε να παρασυρθούμε (εύκολα ή δύσκολα) από τα πάθη και τις επιθυμίες μας. Ακόμη και Άγιοι της ορθοδοξίας ήταν αμαρτωλοί, άλλοι είχαν διαπράξει φόνους, άλλες ήταν πόρνες κ.ά. Τί είναι αυτό που τους έκανε Αγίους/ες; Η κατανόηση, ότι αυτός ο δρόμος που ακολουθούσαν δεν ήταν σωστός. Ούτε αυτό από μόνο του αρκεί. Θα πρέπει να μετανοήσει πραγματικά ο άνθρωπος και να μην επιτρέψει στον ίδιο του τον εαυτό να ξαναγυρίσει σε λάθη και αμαρτήματα. Κάποιος πολύ εύλογα θα αναρωτηθεί: από που πηγάζουν τα αμαρτήματα; Ποιός είναι αυτός που θα ορίσει τί είναι σωστό και τί λάθος; Η απάντηση είναι απλή: ο Θεός και οι φυσικοί νόμοι, χωρίς τους οποίους θα ήταν η κοινωνία μια ζούγκλα. Μα δεν είναι ήδη η κοινωνία μας ζούγκλα; Ασφαλώς είναι, όπως καθημερινό είναι το φαινόμενο στις ειδήσεις να ακούγονται φόνοι, ληστείες, βιασμοί κ.ά. . Ας φανταστούμε πώς θα ήταν η κοινωνία αν δεν υπήρχαν αυτοί οι νόμοι. Θα επικρατούσε ένα χάος, μια αναρχία την οποία δεν θα είχαμε φανταστεί. Γιατί όμως στις μέρες μας έχει κλονιστεί το δίκαιο και η ηθική στον ορθό λόγο και πώς θα μπορούσε να διορθωθεί αυτή την κατάσταση; Η απάντηση, μαζί με τα προαναφερθέντα είναι μία: η επιστροφή στον Θεό και τους νόμους, βάση των οποίων συγκροτείται και ένα μεγάλο μέρος του ποινικού κώδικα, στις μέρες μας.

1.3 Τα Δικαιώματα κατά τους Στωικούς

Οι Στωικοί⁴ ήταν αυτοί που πρώτοι έθεσαν τα θεμέλια για τα ανθρώπινα δικαιώματα και

---

³ Αυτό ασφαλώς από την χριστιανική άποψη θεωρείται αμαρτία, μια και η ζωή χαρίζεται από τον Θεό και κανείς δεν έχει δικαίωμα να την αφαιρέσει (ούτε ο ίδιος, αν και τίθεται το ερώτημα περί ευθανασίας).

⁴ Κατανοητό είναι ότι οι Στωικοί δεν αναφέρονταν στον Τριαδικό Θεό της ορθοδοξίας, αλλά σε μια ανώτερη οντότητα, η οποία έφτιαξε την ανθρωπότητα (σε γενικές γραμμές).

αρκετοί ερευνητές και επιστήμονες συμφωνούν ότι χωρίς αυτούς, δεν θα είχε γίνει η Δίκη της Νυρεμβέργης, η αμερικανική και η γαλλική επανάσταση. Η Παγκόσμια Διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων το 1948 θεωρήθηκε από πολλούς, ως μια επιστροφή στον φυσικό νόμο. Μπορεί να κατηγορήθηκαν οι Στωικοί ότι ήταν αδιάφοροι και απαθείς σε κάποια θέματα, αλλά σε εκείνα που προαναφέρθηκαν θεωρούνται πρωτοπόροι (αλλά και επίκαιροι)⁵. Από την μια πλευρά χαρακτηρίζονται ως συντηρητικοί και από την άλλη ως ριζοσπάστες⁶. Ιδίως περί ισότητας των ανθρώπων θα έλεγα πως ήταν μια γροθιά στο στομάχι, ειδικά στην Αθήνα της εποχής τους, καθώς είχε αρχίσει να καταρρέει το σύστημα της αρχαίας Αθήνας καθώς και το πλατωνικό και αριστοτελικό πνεύμα⁷. Η φύση και ο λόγος συνδυαστικά με το δόγμα της «οικειώσης» είναι οι λέξεις κλειδιά, σύμφωνα με την Δραγούμη, βάση των οποίων τα ανθρώπινα δικαιώματα θα πρέπει να θεωρούνται ως καθήκοντα για τον κάθε άνθρωπο. Θα πρέπει δηλαδή να επιτυγχάνεται ισορροπία ανάμεσα στον εγωισμό και τον αλτρουισμό, ανάμεσα στον άνθρωπο αλλά και την κοινωνία που τον περιβάλλει, έτσι ώστε να επιτευχθεί μια καλύτερη κοινωνία, πιο δίκαιη και πιο ηθική⁸.

1.4 Οι Καντιανές Απόψεις

Ο Kant (1724-1804) υποστήριξε ότι πρέπει να υπάρχει ένας καθολικός νόμος, μια καθολική αρχή, ως υπέρτατη αρχή της ηθικής. Παρά τις οποιεσδήποτε επιθυμίες του, ο κάθε άνθρωπος θα πρέπει να ακολουθεί πιστά κατά τη διάρκεια της ζωής του αυτού τους καθολικούς νόμους, έτσι ώστε να δρα ορθολογικά⁹. Τα καθήκοντα του κάθε πολίτη πρέπει να συμφωνούν με αυτά π.χ της πολιτείας, ενός συλλόγου που ανήκει κ.ά. Το κίνητρο του κάθε ανθρώπου πρέπει να είναι ο σεβασμός στους νόμους, πράγμα που το καθιστά καθήκον¹⁰. Στην πορεία θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε αν πράγματι ισχύει κάτι τέτοιο (και φυσικά αν είναι εφικτό να πραγματοποιηθεί) σε αντιδιαστολή με τα πιστεύω του Πλάτωνα, ο οποίος είχε ήδη επικρίνει αυτού του είδους τις σκέψεις. Λάμβανε υπ' όψιν του την διαφορετικότητα καθώς και την μοναδικότητα του κάθε ανθρώπου, όπως θα

---

5 Δραγώνα-Μονάχου 1986: 49.

6 Όπ. π.

7 Δραγώνα-Μονάχου 2018: 5.

8 Δραγώνα-Μονάχου 1986: 49.

9 Kant, Εισαγωγή.

10 Kant, κεφ. 3.

δούμε στη συνέχεια. Από την αρχή είχε κατανοήσει ο Πλάτωνας την πολυπλοκότητα του ζητήματος και με ωραία και απλά παραδείγματα έθεσε τις βάσεις για τους κινδύνους τους οποίους εγκυμονούν οι καθολικοί νόμοι.

1.5 Καθολικοί Νόμοι και Εφαρμογή τους

Θα μπορούσε άραγε ο κάθε άνθρωπος να ακολουθήσει καθολικούς νόμους; Απλά και μόνο από καθήκον ή ακόμα και από σεβασμό; Ακόμα και αν υπάρχει τιμωρία (που υπάρχει, στον ποινικό κώδικα) πολλές φορές οι άνθρωποι παραβιάζουν τους νόμους. Κάποιος μπορεί να σκοτώσει, να κλέψει και γενικά να πράξει με δόλο εναντίον οποιουδήποτε συνανθρώπου του. Αυτό από μόνο του είναι ένα στοιχείο, ότι όλοι οι άνθρωποι δεν έχουν τους ίδιους ηθικούς φραγμούς, δεν έχουν τον ίδιο ή και κανένα σεβασμό, απέναντι στη ζωή ή την περιουσία κάποιου άλλου. Η χρήση ενός ή πολλών καθολικών νόμων για κάποιους (νομοταγείς πολίτες) θα ήταν αυτονόητη και θα έβρισκε πρόσφορο έδαφος, για κάποιους άλλους όχι. Θα μπορούσαμε σε έναν καθολικό νόμο (π.χ ληστεία) από την στιγμή που θα παραβιαστεί, να αποδώσουμε ελαφρυντικά στοιχεία; Η απάντηση είναι ναι, από τη στιγμή που ο κλέφτης (αυτός που θα παραβιάσει τον καθολικό νόμο της πολιτείας) το κάνει καθαρά για λόγους επιβίωσης. Δεν είναι το ίδιο με κάποιον σεσημασμένο κακοποιό (που συνήθως μπαινοβγαίνει στη φυλακή). Η κάθε πολιτεία μήπως θα έπρεπε να κάνει πιο αυστηρές τις ποινές; Και πού θα πάνε όλοι οι εγκληματίες και κακοποιοί; Φτάνουν οι φυλακές για όλους; Ήδη είναι υπεράριθμες. Συνηθισμένο φαινόμενο είναι στυγεροί εγκληματίες να βρίσκονται στα ίδια κελιά με άλλους μικροαπατεώνες. Δεν θα έπρεπε να υπάρχει ειδική μέριμνα για αυτούς; Ένας καλύτερος διαχωρισμός;

Ένας καθολικός νόμος, με παγκόσμια εφαρμογή στο ποινικό δίκαιο κάθε χώρας είναι ο φόνος. Σε κάθε περίπτωση αυτός που θα αφαιρέσει μια ζωή κρίνεται ένοχος. Και σε αυτή την περίπτωση όμως υπάρχουν διαφορετικοί παράμετροι. Και εδώ μπορούν να εφαρμοστούν ελαφρυντικά στοιχεία, όπως η αυτοάμυνα κ.ά. Αν κάποιος κρίνει ότι αυτό που πιστεύει είναι καλό για όλους, θα πρέπει να εφαρμοστεί σε παγκόσμιο επίπεδο¹¹; Μπορεί κάποιος παρανοϊκός ίσως, να βρεθεί και να πει ότι κανείς δεν θα μπαίνει φυλακή, ούτε θα τιμωρείται για οποιαδήποτε παράνομη πράξη. Θα ήταν σωστό να εφαρμοστεί κάτι τέτοιο; Ο Kant υποστήριξε σχετικά με τα παραπάνω ότι δεν αρκεί απλά η επιθυμία,

---

11 Kant, κεφ. 3.

χρειάζεται και η ενεργός συμμετοχή του ατόμου. Οι υποθετικές επιταγές του Kant χωρίζονται σε δυο κατηγορίες: τις αποφασιστικές και τις προβληματικές. Σχεδόν όλες οι μη ηθικές, ορθολογικές επιταγές είναι προβληματικές, δεδομένου ότι δεν υπάρχουν ουσιαστικά στόχοι που αναγκαστικά θα θέλαμε ως άνθρωποι. Η φυσική ανάγκη του ανθρώπου για ευτυχία θα ήταν για τον Kant απλά μια διεκδίκηση. Επομένως ο Kant εστιάζει περισσότερο στη θέληση του ανθρώπου, στην λεγόμενη βούληση¹².

1.6 Η Άποψη του Πλάτωνα για τους Καθολικούς Νόμους

Ο Πλάτωνας από την αρχή γράφει ότι θα πρέπει ακόμη και στη διατροφή των ανθρώπων και των ζώων να γίνει διαχωρισμός, όπως και στα διαφορετικά είδη που υπάρχουν. Ακόμη και στα υπόλοιπα έθνη, που τότε οι αρχαίοι Έλληνες αποκαλούσαν βάρβαρα, κάνει διαχωρισμό ο Πλάτωνας και τονίζει ότι ούτε μεταξύ τους δεν συνεννοούνται, διότι απλά έχουν διαφορετική γλώσσα¹³. Παρακάτω εξηγεί ότι και τα ζώα διακρίνονται σε άγρια και ήμερα, υδρόβια και χερσαία¹⁴. Ένα ιδεώδες πολίτευμα για τον Πλάτωνα θα ήταν αυτό που μπροστά στην ευημερία του, δεν θα δίσταζε να εξορίσει ή ακόμη και να θανατώσει όποιον κάνει ζημιά και δεν πράττει το σωστό. Αν χρειαστεί θα μπορούσε ακόμη και να γίνει εισαγωγή ανθρώπων, ώστε να μεγαλώσει η πόλη. Επιστήμη και δικαιοσύνη θα έπρεπε να συνυπάρχουν, με απώτερο σκοπό την ευημερία όλων¹⁵. Στον διάλογο *Πολιτικός* διερωτάται αν είναι δυνατόν να υπάρξει μια αρχή χωρίς νόμους. Ο βασιλιάς ο οποίος είναι προικισμένος με σύνεση θα πρέπει να είναι υπεύθυνος και για την νομοθεσία. Σε καμία περίπτωση όμως, οι νόμοι δεν θα μπορούσαν να εφαρμοστούν με δίκαιο τρόπο σε όλους τους πολίτες, διότι σύμφωνα με τον Πλάτωνα οι άνθρωποι είναι διαφορετικοί και ως εκ τούτου δεν μπορούν να έχουν τα ίδια οφέλη¹⁶.

Δεν θα έπρεπε να υπάρχουν καθολικοί νόμοι, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, γιατί έτσι θα είναι αναίδεια και αυθάδεια για την διαφορετικότητα των υπολοίπων. Χρησιμοποιεί επίσης και ένα άλλο παράδειγμα με τους γυμναστές. Συμπεριφέρονται σε όλους, με τον ίδιο τρόπο και

---

12 Kant, κεφ. 4, στο κεφ. 5 εξηγείται καλύτερα το σκεπτικό του Kant.

13 Πλάτων, *Πολιτικός* 262a-263a.

14 Πλάτων, *Πολιτικός* 264e-265a.

15 Πλάτων, *Πολιτικός* 293e.

16 Πλάτων, *Πολιτικός* 294a-b

περιμένουν να ξεκινήσουν και να τρέξουν ή να εκτελέσουν τις ίδιες ασκήσεις, ξεχνώντας όμως μια σημαντική παράμετρο, την διαφορά στα σώματά τους, τις αντοχές που έχει ο καθένας, το διαφορετικό τους βάρος και το σωματότυπό τους¹⁷. Δεν θα μπορούσε λοιπόν ποτέ σύμφωνα με τον Πλάτωνα, να υπάρξει νόμος ο οποίος θα είναι απόλυτος και καθολικός για όλους. Εύλογα αναρωτιέται: γιατί τότε θα πρέπει να νομοθετούμε¹⁸; Νομοθετεί ο άνθρωπος από ανάγκη να προστατευτεί η ζωή, η περιουσία του, η αξιοπρέπειά του κ.ά. Σε γενικές γραμμές υπάρχει επιτακτική προσπάθεια να διαφυλαχθούν όλα τα παραπάνω, αλλά ποτέ δεν θα μπορέσει να υπάρξει κάποιος καθολικός νόμος, ο οποίος να συμπεριλαμβάνει, όλες τις επιμέρους ξεχωριστές περιπτώσεις. Αρκετά παραδείγματα προαναφέρθηκαν και δεν χρειάζεται να επαναληφθούν. Σε πολλές περιπτώσεις υπάρχουν παγκόσμιοι νόμοι οι οποίοι όμως δεν δύναται να εφαρμοστούν, είτε εξαιτίας της διαφορετικότητας του ατόμου (π.χ ένα άτομο με διανοητική στέρηση, ακόμη και έγκλημα να διαπράξει, θα πρέπει να αντιμετωπιστεί διαφορετικά) είτε εξαιτίας της διαφορετικότητας των συνθηκών (π.χ κάποιος πνίγεται και αρπάζεται από μια βάρκα παρατημένη για να σωθεί, δεν θα θεωρηθεί ότι την κλέβει). Ακόμη και στις πρόσφατες περιπτώσεις εφαρμογής lockdown σε πολλές χώρες, εξαιτίας του covid-19, υπήρξαν αρκετές αναφορές για σπάσιμο του. Κάποιοι παρά το γεγονός ότι ήταν επιβεβαιωμένα κρούσματα περιφέρονταν άσκοπα σε δρόμους και πλατείες, βάζοντας σε κίνδυνο την δημόσια υγεία. Σε περίπτωση όπου κάποιος ήθελε να αγοράσει είδη πρώτης ανάγκης αλλά δεν είχε κανέναν στον κόσμο και καμία βοήθεια από κανέναν τί θα γινόταν; Θα έφταιγε ο ίδιος ή το κράτος που δεν θα είχε μεριμνήσει; Σε όλες τις περιπτώσεις θα πρέπει να γίνεται έρευνα πριν την λήψη κάποιας απόφασης, που ίσως αδικήσει κάποιον. Ο Πλάτωνας από πολύ νωρίς είχε κατανοήσει την πολυπλοκότητα καθώς και τις δυσκολίες εφαρμογής καθολικών νόμων. Με ωραία, απλά και κατανοητά παραδείγματα έδειξε τον (σωστό) δρόμο που θα πρέπει να ακολουθεί το ανθρώπινο γένος, με γνώμονα πάντοτε το δημόσιο συμφέρον.

1.7 Η Άποψη των Επικούρειων

Οι Επικούρειοι όπως και άλλοι αρχαίοι φιλόσοφοι δεν έψαχναν την απάντηση στο ερώτημα ποιες πράξεις είναι σωστές, αλλά στο τί άνθρωπος θα πρέπει να είμαι, ποια στάση ζωής θα

---

17 Πλάτων, *Πολιτικός* 294c-d

18 Πλάτων, *Πολιτικός* 294d.

ακολουθήσω κ.ά. Ο χαρακτήρας δεν θα μπορούσε να διαφέρει από τις πράξεις (π.χ ο δίκαιος να φέρεται άδικα)¹⁹. «Ο ωφελιμισμός» είναι μια θεωρία που έχει τις ρίζες της στην αρχαία φιλοσοφία. Πράγματι, η θεωρία των αξιών, στην οποία αναφέρεται ο Jeremy Bentham - «ο ηδονισμός» - μπορεί να αναχθεί πίσω στον Επίκουρο (341-270 π.Χ.)». Οι οπαδοί του ωφελιμισμού δεν ενδιαφέρονται απλά και μόνο για την προσωπική τους ευημερία, αλλά με μια πιο ευρύτερη ματιά, για το κοινό καλό όλων των ανθρώπων ακόμη και των ζώων, αφού και αυτά μπορούν να αισθανθούν. Ο Bentham (1748-1832) ήταν ο πρώτος φιλόσοφος που ανέπτυξε την θεωρία του ωφελιμισμού²⁰. Στην συνέχεια της εργασίας θα γίνει προσπάθεια ανάδειξης των διαφορών μεταξύ της κλασικής μορφής του ηδονισμού, από την οπτική ματιά των Επικούρειων μέχρι τις νεότερες θεωρίες των Bentham και του μαθητή του Mill, με ιδιαίτερες αναφορές στο συμπληρωματικό έργο του τελευταίου.

Ο Επίκουρος είχε την άποψη ότι με την αρετή μπορούμε να κατακτήσουμε τις ηδονές. Είναι δηλαδή το απαραίτητο στοιχείο, το μέσον για την επίτευξη της ηδονής. Οι Στωικοί και ο Αριστοτέλης είχαν αντίθετες απόψεις και θεωρούσαν ότι ο απώτερος σκοπός του ανθρώπου ήταν η κατάκτηση της αρετής²¹. Τα ερωτήματα που απασχολούσαν τον Αριστοτέλη ήταν τα εξής: «Τι είναι το αγαθό;» - «Τι είναι η αρετή;»²². Όλοι τους όμως συμφωνούσαν στην αναζήτηση του ερωτήματος: ποια ζωή είναι καλύτερη και πως θα μπορούσαν να βρουν την ευδαιμονία; Το πεδίο της ηθικής τους επικεντρωνόταν πρωτίστως σε προσωπικό επίπεδο²³ (ίσως εγωιστικό για τα σημερινά δεδομένα). Οι πρώτοι φιλόσοφοι είχαν την πεποίθηση ότι ο άνθρωπος πρέπει πρωτίστως να αναλογιστεί ποιες επιπτώσεις θα έχουν οι πράξεις του στο σύνολο και αναλόγως να σκεφτεί τις όποιες εναλλακτικές λύσεις υπάρχουν. Είναι δύσκολο να κατανοήσουμε, αν μια πράξη περιέχει στοιχεία ωφελιμισμού (αναγκαία) ή απλά αν περιέχει τις επαρκείς προϋποθέσεις, ώστε το αποτέλεσμα να είναι μια καλή πράξη²⁴. Ο Κοντός διαφωνεί με τον Αριστοτέλη στο ότι οι περιστάσεις ή οι συνθήκες της πράξης είναι αυτές που θα καθορίσουν αν μια πράξη παρουσιάζει κάποια ιδιαιτερότητα. Έπιπλέον υποστηρίζει ότι «πρόκειται μάλλον για

---

19 Sharples 2002: 144.

20 Driver 2010: 66-67.

21 Ηλιόπουλος, Ο.Σ.Σ, ΒΙΗ-511, 26/9/2021.

22 Αριστοτέλης, *ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ*, Βιβλία Α΄-Δ΄, 54. Η ηθική είναι «έξη», στο ίδιο, 73.

23 Sharples 2002:146.

24 Driver 2010: 67.

συστατικά στοιχεία της ηθικής πράξης». Επομένως πράξεις οι οποίες έχουν διαφορετικά στοιχεία δεν πρόκειται ποτέ να είναι ακριβώς όμοιες μεταξύ τους αφού αλλάζουν οι παράμετροι²⁵. Οι Bentham και Mill απομακρύνθηκαν από τον Αριστοτελικό τρόπο σκέψης (περί ευδαιμονίας)²⁶. Αναρωτιέται ο Βιρβιδάκης για το πώς θα εφαρμοστεί η αρχή της «μεγαλύτερης ευτυχίας του μεγαλύτερου αριθμού ανθρώπων» και πώς οι άνθρωποι θα επιτύχουν μεγαλύτερη ικανοποίηση των επιθυμιών τους.

Σε αυτό το σημείο θα γίνει μια σύντομη αναφορά σε ένα πολύ ωραίο παράδειγμα ωφελισμού. Η υπόθεση της μικρής Τερίσα από τις Η.Π.Α, η οποία γεννήθηκε με «ελάχιστη αντίληψη». Οι γιατροί ενημέρωσαν τους γονείς ότι δεν υπήρχε ελπίδα ζωής για την μικρή. Η απόφαση των γονέων να δωρίσουν τα όργανα της Τερίσα (σε άλλα νεογνά) βρήκε τη σύμφωνη γνώμη και των γιατρών. Η μεταμόσχευση οργάνων θα γινόταν για όφελος κάποιων άλλων παιδιών. Ο κυβερνήτης είχε αντίθετη άποψη, διότι η αφαίρεση των οργάνων της μικρής θα ισοδυναμούσε με θάνατο και υποστήριξε ότι απαγορεύεται να χρησιμοποιούμε τους ανθρώπους ως μέσα, γιατί παραβιάζεται η αυτονομία τους. Ακόμη και για καλό σκοπό, δεν έγινε δεκτό το αίτημα των γονέων και το αποτέλεσμα ήταν απλά να πεθάνει η μικρή, χωρίς να ωφεληθούν κάποια άλλοι²⁷.

1.8 Οι δυο Ηδονιστές

Ο Επίκουρος όπως και ο Bentham ήταν ηδονιστές. Η βασική τους διαφορά ήταν ότι ο τελευταίος θεωρούσε ότι η σωστή πράξη θα επέφερε γενικά μεγαλύτερη ηδονή και όχι μόνο σε προσωπικό επίπεδο. Ο Επίκουρος και ο Bentham εξίσωσαν τις εμπειρίες των ζώων με αυτές των ανθρώπων. Ο Bentham μάλιστα είχε την άποψη ότι η ηδονή μπορεί να μετρηθεί (ένταση, διάρκεια κ.ά)²⁸. Από αρκετούς επικριτές του χαρακτηρίστηκε ως μια θεωρία «ηθικής των γουρουνιών» διότι πολλές αισθητηριακές ηδονές είναι κοινές με τα ζώα. Και τα ζώα αισθάνονται και πόνο και ηδονή. Το θετικό με την θεωρία του Bentham ήταν ότι έδινε αξία στα ζώα, εν αντιθέσει με άλλες θεωρίες. Το αρνητικό αυτής της θεωρίας, ήταν ότι θεωρούσε πως και τα ζώα αισθάνονται την ίδια ηδονή με τον άνθρωπο, πράγμα που τους

---

25 Κόντος 2018: 97-98.

26 Βιρβιδάκης 2009: 46-47.

27 Rachels 2012: 20-23.

28 Driver 2010: 70.

κατατάσσει στο ίδιο επίπεδο. Αυτό που έλειπε από την θεωρία του Bentham το συμπλήρωσε ένας από τους μαθητές του, ο John Stuart Mill (1806-1873)²⁹. Η καινοτομία του Mill οφείλεται στην διάκριση, περί ανώτερου επιπέδου ηδονής στους ανθρώπους, σε σχέση με τα ζώα. Δεν ήταν ενάντιος στη θεωρία του καθηγητή του, για ποσοτική μέτρηση της ηδονής, αλλά πρόσθεσε ότι οι ηδονές μπορούν να συγκριθούν ποιοτικά. Χαρακτηριστικό είναι και το παράδειγμα που παραθέτει με τη ζωή την οποία θα προτιμούσαν οι περισσότεροι άνθρωποι να ζήσουν, αυτή ενός δυσσαρεστημένου Σωκράτη ή ενός ευτυχισμένου αλλά ηλίθιου. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί το ερώτημα που θέτει ο Driver το οποίο θεωρείται πετυχημένο και εμφανίζει μια προβληματική, διότι οι διακρίσεις θα μπορούσαν να γίνουν ανάμεσα και σε ανθρώπους: Ο πιο έξυπνος θα είχε καλύτερη και πιο ποιοτική ζωή από κάποιον άλλο; Το θετικό θα ήταν ένα σύστημα εκπαίδευσης, το οποίο θα είχε πρωταρχικό στόχο και σκοπό, την επιδίωξη της ανάδειξης των πνευματικών ικανοτήτων με ίσους όρους και ευκαιριών για όλους³⁰.

Ο Mill θεωρούσε ότι αρκεί να επιθυμούν κάτι οι άνθρωποι για να θεωρηθεί επιθυμητό. Θεωρούσε ότι δεν χρειάζονται υπολογισμοί (π.χ για τη λήψη μιας απόφασης) αφού οι άνθρωποι θα πράξουν το σωστό και πως η ιστορία θα μας δείξει το σωστό δρόμο. Ο Mill επέκτεινε την θεωρία της ωφελιμότητας σε κοινωνικό και νομικό επίπεδο. Χαρακτηριστικό, και ταυτόχρονα πρωτοποριακό για την εποχή του, ήταν η επιθυμία του για αναγνώριση των δικαιώματα των γυναικών (ψήφου, διαζυγίου, επιμέλειας παιδιών κ.ά). Οραματιζόταν μια κοινωνία πιο ανοιχτόμυαλη, με ελευθερίες, δικαιώματα και ισότητες μεταξύ των ανθρώπων. Θεωρούσε ότι με την πνευματική μόρφωση θα επιτευχθεί και η κατάκτηση της ύψιστης ηδονής. Ο δρόμος που προτείνει ο Mill είναι αυτός της υγιούς επιχειρηματολογίας³¹. Αν και δέχτηκε πολλές αρνητικές κριτικές για την αρχή της ωφελιμότητας και τον ηδονισμό, ο Mill άφησε ανεξίτηλη την σφραγίδα του σε παγκόσμιο επίπεδο, ειδικά στα δικαιώματα των γυναικών αλλά και γενικότερα συνέβαλε στον τρόπο σκέψης της σύγχρονης ιστορίας³².

---

29 Driver 2010: 74.

30 Driver 2010: 76-78.

31 Driver 2010: 83-85.

32 Driver 2010: 90.

1.9 Δυσχέρειες Αποδοχής μιας Αντικειμενικής Ηθικής

Η συμβολαιοκρατία αρχικά ξεκίνησε ως πολιτική θεωρία και έπειτα εξελίχτηκε σε θεωρία κοινωνική. Οι νόμοι θα υπήρχαν μόνο σε περίπτωση κατά την οποία ήταν αποδεκτοί από όλους τους πολίτες μιας κοινωνίας. Οι θεωρίες των πολιτικών ξεκινούν από την αρχαία Ελλάδα και συγκεκριμένα από τον διάλογο του Πλάτωνα *Πολιτεία*. Σε αυτό τον διάλογο, τα αδέρφια του Πλάτωνα ρωτούν τον Σωκράτη ποια είναι η άποψή του για το κοινωνικό συμβόλαιο και να τους εξηγήσει τον λόγο, γιατί εμφανίζονται αρκετές προβληματικές, στην εφαρμογή του. Η απάντηση του φιλοσόφου καταλαμβάνει σχεδόν ολόκληρο το βιβλίο³³. Η έννοια του κοινωνικού συμβολαίου αλλά και των φυσικών δικαιωμάτων ενισχύεται από τον Thomas Hobbes³⁴ (1588-1679)³⁵, ο οποίος υποστηρίζει ότι άλλο είναι το φυσικό δικαίωμα και άλλο ο φυσικός νόμος. Συγκεκριμένα, «το φυσικό δικαίωμα παραπέμπει στην φυσική κατάσταση, στην οποία βρίσκεται η ανθρωπότητα πριν την πολιτική της οργάνωση»³⁶. Ο Rawls (1921-2002)³⁷ περί δικαιοσύνης αναφέρει ότι όλοι οι νόμοι θα πρέπει να ισχύουν για όλους και σε περίπτωση κατά την οποία υπάρχει αδικία εις βάρος κάποιου, αυτοί (οι νόμοι) θα πρέπει είτε να ακυρώνονται είτε να τροποποιούνται³⁸.

Στην θεωρία του κοινωνικού συμβολαίου τα φυσικά δικαιώματα οδηγούν αναπόφευκτα στην αυτοσυντήρηση ενός ανθρώπου καθώς και στην επιβίωσή του σε μια κοινωνία. Η φυσική κατάσταση δεν γνωρίζει από νόμους, τάξη και ασφάλεια. Για να γίνει πράξη το κοινωνικό συμβόλαιο απαιτείται από τους ανθρώπους να παραιτηθούν από τα φυσικά τους δικαιώματα. Στο κοινωνικό αυτό συμβόλαιο απαραίτητη προϋπόθεση είναι το κράτος να παρέχει εγγυήσεις για την ασφάλεια του κάθε ατόμου. Με αυτόν τον τρόπο μπορεί πιο εύκολα μια κοινωνία να είναι πιο ασφαλής και πιο ειρηνική. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα στις σύγχρονες κοινωνίες είναι η αστυνομία³⁹ και οι αρμοδιότητες της. Είναι υπεύθυνη για την τήρηση των νόμων από τους πολίτες. Σε περίπτωση κατά την οποία κάποιος παραβαίνει του νόμους, θα πρέπει να συλληφθεί και να οδηγηθεί στην δικαιοσύνη.

---

33 Shafer-Landau 2012: 188-189.

34 Οδηγός Μελέτης ΒΙΗ-512, 32-33.

35 Στυλιανού 2006: 75.

36 Οδηγός Μελέτης ΒΙΗ-512, 32-33.

37 Shafer-Landau 2012: 194.

38 Ρώλς 2001: 27.

39 Οδηγός Μελέτης ΒΙΗ-512,, 33.

Με λίγα λόγια εκχωρούμε αυτό το δικαίωμα στην αστυνομία με απώτερο σκοπό τη διαφύλαξη της ανθρώπινης ζωής, παρουσίας κ.ά. Το κοινωνικό συμβόλαιο συνδέεται άμεσα στις μέρες μας όπου το κράτος μπορεί ακόμη και με την χρήση βίας να επιβάλει την τάξη⁴⁰.

1.10 Η Άποψη του Hobbes

Πρωταρχικός στόχος και σκοπός του Hobbes ήταν να καταφέρει να δημιουργήσει μια νέα πολιτική επιστήμη, ώστε να οδηγήσει την κοινωνία σε καθεστώς ειρήνης και ευταξίας. Θέλησε να διδάξει την τέχνη της διακυβέρνησης ενός κράτους, αλλά και της ανασυγκρότησης μιας κοινωνίας. Οι εμφύλιοι πόλεμοι πρέπει πάση θυσία να αποφεύγονται σύμφωνα με τον Hobbes και να επικρατεί η ειρήνη⁴¹. Δεν τον απασχολεί ιδιαίτερα η τελειότητα αλλά μια ζωή χωρίς βία και συγκρούσεις. Πρωτίστως είναι η επιβίωση των ανθρώπων και σε δεύτερο βαθμό η καλύτερευση των συνθηκών διαβίωσής τους. Ο πυρήνας της θεωρίας του, σύμφωνα με τον Στυλιανού είναι φιλελεύθερος παρά απολυταρχικός⁴². Με την θεωρία του προσπάθησε να εισάγει ένα «φυσικομαθηματικό μοντέλο στις επιστήμες του ανθρώπου, και συγκεκριμένα στην πολιτική επιστήμη»⁴³. Σύμφωνα με τον Hobbes, ο Αριστοτέλης δεν μπόρεσε να ανακαλύψει κανόνες στην πολιτική επιστήμη, διότι όπως υποστήριζε δεν μπορούμε να φτάσουμε σε καθολικούς νόμους (όπως στα μαθηματικά). Για τον Hobbes όμως, αυτές οι απόψεις (του Αριστοτέλη) θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε ταραχές, ακόμη και εμφύλιες διαμάχες⁴⁴.

Σχετικά με την κατανόηση του δικαίου και των καθηκόντων των πολιτών θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι μια πολιτεία έχει διαλυθεί, με απώτερο σκοπό την ένωση όλων των ανθρώπων. Αφετηρία για όλα αυτά θεωρείται ο άνθρωπος της φυσικής κατάστασης και όχι ο άνθρωπος της πολιτικής κοινότητας⁴⁵. Ο Hobbes κατηγορήθηκε από τον Ρουσσώ και τον Μοντεσκιέ ότι ενώ υπόσχεται μια προ κοινωνική ανθρώπινη φύση, τελικά παρουσιάζει

---

40 Οδηγός Μελέτης ΒΙΗ-512, 34.

41 Στυλιανού 2006: 78-79.

42 Στυλιανού 2006: 80.

43 Στυλιανού 2006: 81.

44 Στυλιανού 2006: 82.

45 Στυλιανού 2006: 86-87.

τον άνθρωπο ως ενταγμένο και πολιτισμένο στην κοινωνία. Για να γίνουν όμως κατανοητά όλα τα προαναφερθέντα θα πρέπει να γίνει σαφές η ίδια η ανθρώπινη φύση. Απαραίτητο για τον Hobbes είναι ο άνθρωπος να γνωρίσει πρώτα τον εαυτό του ώστε να κατανοεί και τους υπόλοιπους συνανθρώπους του⁴⁶. Αυτό που είχε στο μυαλό του ήταν να γίνει ένας αρχιτέκτονας στην πολιτική συγκρότηση ενός κράτους. Οι ανάγκες ειρηνικής συνύπαρξης δεν ήταν πρωτόγνωρες, απλά το κοινωνικό συμβόλαιο ήταν απαραίτητο «για να καταδείξει τις δυσκολίες συγκρότησης και διατήρησης των πολιτικών κοινωνιών' και για να βοηθήσει στην κατανόηση των πιο λεπτεπίλεπτων μηχανισμών του πολιτικού φαινομένου»⁴⁷. Η τέλεια πολιτεία που ήθελε να σχεδιάσει παρέμεινε θεωρητική, όπως και η *Πολιτεία* του Πλάτωνα. Είχε την ελπίδα ότι στα χέρια κάποιου φωτισμένου ηγεμόνα, θα γινόταν πράξη⁴⁸.

1. 11 Η Άποψη του Ρώλς

Ο Ρώλς υποστηρίζει ότι ο ορισμός «της δικαιοσύνης ως ακριβοδικίας πρόκειται για μια ιδέα που γενικεύει και μεταφέρει σε υψηλότερο επίπεδο αφαίρεσης την παραδοσιακή αντίληψη του κοινωνικού συμβολαίου»⁴⁹. Σε αυτή την θεωρία η ισότητα αντιστοιχεί στην φυσική κατάσταση της θεωρίας του κοινωνικού συμβολαίου. Σε αυτή την υποθετική κατάσταση οι πολίτες μιας κοινωνίας δεν θα γνώριζαν την θέση τους αλλά ούτε τις ικανότητες του, την εξυπνάδα τους, τα φυσικά τους χαρίσματα κ.ά. Σε όλες τις περιπτώσεις η επιλογή θα γινόταν με τρόπο τυχαίο από τις αρχές της δικαιοσύνης, έτσι ώστε να διασφαλιστεί ότι όλοι οι πολίτες θα έχουν την ίδια αντιμετώπιση, χωρίς να γίνονται αδικίες⁵⁰. Σε αυτό το σημείο, προκύπτει το ερώτημα γιατί και με ποιό δικαίωμα θα μπορούσαν οι αρχές ενός κράτους να αποφασίζουν για το μέλλον των πολιτών του; Μπορεί κάποιος να μην ήθελε να δουλέψει στην οικοδομή και να προτιμούσε ένα πιο ξεκούραστο επάγγελμα. Με αυτόν τον τρόπο, έστω και τυχαίο, κάποιοι θα ήταν καταδικασμένοι σε χειρωνακτικές και δύσκολες δουλειές ενώ κάποιο άλλοι το αντίθετο. Θα ήταν πάλι δίκαιο για όλους; Αυτός που είχε χάρισμα στην σωματική διάπλαση δεν θα είχε άλλο χάρισμα ή ικανότητα; Θα έπρεπε να είχε απαραίτητα και χαμηλό δείκτη νοημοσύνης; Αν ένας με υψηλό δείκτη νοημοσύνης έκανε ένα

---

46 Στυλιανού 2006: 88-89.

47 Στυλιανού 2006: 119-120.

48 Στυλιανού 2006: 120.

49 Ρώλς 2001: 27.

50 Ρώλς 2001: 37 & Shafer-Landau 2012: 195.

χειρωνακτικό επάγγελμα δεν θα ήταν αδικία να μην γίνει π.χ καθηγητής (ώστε να μεταδίδει και τις γνώσεις του, στους υπολοίπους) ⁵¹;

Θα συμφωνήσω με τον Ρώλς στο σημείο όπου γράφει, ότι κάποιος από τη στιγμή που γεννιέται έχει ήδη μια συγκεκριμένη θέση στην κοινωνία η οποία ενδέχεται να επηρεάσει την πορεία της ζωής του. Σύμφωνα με τον Ρώλς θα πρέπει να υπάρχουν αντισταθμιστικοί παράγοντες ώστε να εφαρμόζεται η μέγιστη δικαιοσύνη για όλους. Ένας φτωχός μπορεί να μην έχει πολλά χρήματα να ζήσει μια παραμυθένια ζωή, θα μπορούσε όμως η πολιτεία να του δώσει ως αντάλλαγμα κάτι άλλο. Το ίδιο και ένας πλούσιος, δεν θα μπορούσε να έχει και λεφτά αλλά και εξουσία, διότι θα ήταν άδικο για τους υπόλοιπους⁵². Ένα καλό παράδειγμα είναι ότι σε μια κοινωνία αυτοί που δεν ακολουθούν τους νόμους και δρουν εναντίων των συμπολιτών τους, θα τιμωρούνται. Πράγματι, κάποιος που τους παραβαίνει μπορεί να βρεθεί στην φυλακή, αφού ο ίδιος πλέον θα έχει θέσει τον εαυτό του εκτός νόμου⁵³. Ο Ρώλς θεωρεί ότι οι προηγούμενες ωφελιμιστικές θεωρίες είναι πρωτόγονες και με σοβαρά ελαττώματα ⁵⁴.

Σε τελική ανάλυση η θεωρία του Hobbes για το κοινωνικό συμβόλαιο έθεσε τα θεμέλια και τις βάσεις, στην πολιτική σκέψη, για ένα σύστημα όσο το δυνατόν πιο δίκαιο προς όλους τους πολίτες μιας κοινωνίας, ισότιμης και ισάξιας. Κάθε ανθρώπινο ον λαμβάνεται υπόψιν ξεχωριστά. Θεμελιώδη δικαιώματα όπως η ελευθερία, η υγεία, η μόρφωση, η εργασία και άλλες εγγυήσεις, παρέχονται από την πολιτεία προς τα άτομα και αυτά ως αντάλλαγμα θα πρέπει να υπακούν και να τηρούν τους νόμους και τους κανόνες αυτής. Η εκχώρηση μέρους των δικαιωμάτων τους, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την ομαλή λειτουργία της κοινωνίας. Ο Ρώλς βασισμένος πιο πολύ στην προγενέστερη θεωρία του Κάντ βελτίωσε και ανέπτυξε το κοινωνικό συμβόλαιο σε μια πιο πρακτική μορφή, η οποία θα μπορούσε να εφαρμοστεί με μεγαλύτερη αποδοτικότητα και μεγαλύτερο ρεαλισμό στα πλαίσια μια σύγχρονης κοινωνίας. Η οργάνωσή της θα πρέπει να βασίζεται μέσα από επιλεγμένες αρχές, οι οποίες θα απονέμουν τα βασικά δικαιώματα και θα καθορίζεται ο καταμερισμός των

---

51 Τα χαρίσματα αλλά και οι δεξιότητες σύμφωνα με τον Ρώλς είναι καθαρά προϊόν τύχης, σε αυτό το θεωρητικό μοντέλο διανεμητικής δικαιοσύνης. Βλ. Οδηγός Μελέτης, 73.

52 Ρώλς 2001: 40.

53 Shafer-Landau 2012: 198.

54 Ρώλς 2001: 83.

ευεργετημάτων. Οι πολίτες βρισκόμενοι σε άγνοια θα μπορούσαν να επιλέξουν οι ίδιοι τις αρχές τις οποίες θα είναι υπεύθυνες για την οργάνωσή της κοινωνίας τους⁵⁵.

1. 12 Η Σύγχρονη Γενετική

Σύμφωνα με τον κ. Πρωτοπαπαδάκη η σύγχρονη γενετική έχει απώτερο σκοπό τον τερματισμό «της διαιώνισης επαχθών ή ανεπιθύμητων γονιδιακών μεταλλάξεων [...]». Στόχος είναι η επιδίωξη της κατίσχυσης των αποδεκτών γονιδιακών συνδυασμών και η βελτίωσή τους». Το έργο της είναι συγγενικό με αυτό της ευγονικής⁵⁶. Η ευγονική στις μέρες μας, σαν γενετική επιστήμη παρουσιάζει αλματώδεις εξελίξεις, εξαιτίας κυρίως της αποκωδικοποίησης του ανθρώπινου DNA. Είναι πλέον εφικτή η παρέμβαση στο ανθρώπινο DNA, πάντοτε όμως πρέπει να είναι ελεγχόμενη από κρατικούς και αξιόπιστους φορείς. Σε πρώτη φάση, η ευγονική θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως θεραπευτική ή ως αρνητική, αφού στοχεύει στην αφαίρεση των ανεπιθύμητων κληρονομικών στοιχείων που ευθύνονται για διάφορες ανίατες ή και μεταδιδόμενες αρρώστιες. Κατά τη δεύτερη εκδοχή της, η ευγονική μπορεί να χαρακτηριστεί ως ενισχυτική ή θετική, διότι ο απώτερος σκοπός της είναι να βελτιώσει (σε προγεννητικό πάντα επίπεδο), διάφορα επιθυμητά στοιχεία, όπως το χρώμα των ματιών, των μαλλιών ακόμα και τον δείκτη ευφυΐας⁵⁷.

1. 13 Τα Δικαιώματα του αγέννητου Παιδιού

Στην περίπτωση κατά την οποία οι γονείς ενός αγέννητου παιδιού θελήσουν να παρέμβουν στο γονιδίωμά του τότε μήπως το αποτέλεσμα είναι το παιδί πριν καν γεννηθεί να έχει καταστεί υποχείριο των γονέων του; Αυτό το ζήτημα είναι αρκετά σοβαρό διότι με αυτό τον τρόπο ίσως επιδράσουν ή καλύτερα προκαθορίσουν την εξέλιξη του παιδιού τους. Στον αντίποδα του διαλόγου, υπάρχουν και αυτοί που θεωρούν ότι το αγέννητο ακόμη παιδί, θα έχει να λαμβάνει περισσότερη αυτονομία κατά τη διάρκεια της ζωής του, θα έχει οφέλη μόνο⁵⁸. Στην προσπάθειά του ο άνθρωπος να γίνει καλύτερος, σίγουρα ελλοχεύουν αρκετοί κίνδυνοι. Ας φανταστούμε τη δημιουργία ενός κενταύρου (μισός άνθρωπος και μισός άλογο), ενός Μινώταυρου (διασταύρωση ανθρώπου και ταύρου), μιας γοργόνας, μιας

---

55 Οδηγός Μελέτης, 73.

56 Πρωτοπαπαδάκης 2014: 145.

57 Οδηγός Μελέτης, 53-54.

58 Οδηγός Μελέτης, 54.

Σφίγγας κ.ά⁵⁹. Όλα τα μυθικά πλάσματα που προαναφέρθηκαν αποτελούν τα λεγόμενα υβρίδια. Από την λέξη και μόνο καταλαβαίνει κανείς ότι πρόκειται για ύβρις. Για ασέβεια δηλαδή. Σε ποιόν; Στον Θεό και Δημιουργό μας.

Η προσπάθειά μας πολλές φορές να αντικαθιστούμε ή να παριστάνουμε τον Θεό οδηγεί σε εσφαλμένες αποφάσεις. «Η δημιουργία υβριδίων ζώων σχετίζεται από βιοηθικής πλευράς τόσο με την εκκεντρικότητά τους όσο και με τη χρησιμοποίησή τους για πειραματισμό στα ναρκωτικά λ.χ., συσχετίσεις που έχουν συναντήσει πολλές κατακραυγές»⁶⁰. Ακόμη και στην προσπάθειά μας να αναστήσουμε τον Μπίν Λάντεν ή τον Λένιν δεν θα μπορούσαμε σε καμία περίπτωση να καταφέρουμε να αντιγράψουμε (ή απλά να κλωνοποιήσουμε) ακριβώς τους ίδιους χαρακτήρες. Ας μην ξεχνάμε ότι γεννήθηκαν σε κάποιες άλλες χώρες, μεγάλωσαν από άλλους γονείς και σίγουρα το περιβάλλον τους δεν θα ήταν το ίδιο, με της εποχής που βίωσαν⁶¹.

1.14 Τα Θετικά Στοιχεία

Τα θετικά στοιχεία της δημιουργίας ενός υπερανθρώπου θα ήταν σίγουρα ότι δεν θα μπορούσε να πεθάνει εύκολα, από ανίατες αρρώστιες ή άλλες παθήσεις, ενώ θα μπορούσε να απαλλαχθεί οριστικά από τις γενετικές νόσους ή ανωμαλίες. Οι δημιουργοί του προφανώς θα επέλεγαν χαρακτηριστικά όπως ο μεγάλος και αθλητικός σωματότυπός του απαλλαγμένος από παχυσαρκία, καθώς και το δημοφιλές χρώμα ματιών, γαλανό ή πράσινο. Η δύναμή του θα μπορούσε κάλλιστα να ξεπερνά αυτή των δέκα αντρών καθώς και η ταχύτητά του να ξεπερνά εκείνη του τσιτάχ. Θα μπορούσαν τα μάτια του να δουν από χιλιόμετρα μακριά, σαν του αετού. Επί της ευκαιρίας ας του φτιάξουμε και την νυχτερινή όραση, σαν της κουκουβάγιας για παράδειγμα. Αποτέλεσμα όλων αυτών των παρεμβάσεων μας στο γονιδίωμά του, θα ήταν άραγε να γίνει ξεχωριστός; Η απάντηση είναι ασφαλώς ναι. Σε τι θα χρησίμευε αυτός ο υπεράνθρωπος όταν μεγαλώσει, είναι ένα άλλο ερώτημα. Μήπως μαζί με τη δημιουργία και άλλων κλώνων του, θα μπορούσαν να αποτελέσουν ένα απροσπέλαστο στρατιωτικό σχήμα; Ενός στρατού δηλαδή, που στα χέρια κάποιου Χίτλερ, θα μπορούσε να κατακτήσει τον πλανήτη μας εν ριπή οφθαλμού;

---

59 Αλαχιώτης 2011: 113.

60 Αλαχιώτης 2011: 147.

61 Αλαχιώτης 2011: 114.

1. 15 Πιθανοί Κίνδυνοι

Οι κίνδυνοι θα ήταν αρκετοί, ακόμη και σε επίπεδο αλλαγής της ανθρώπινης φύσης, των παραδοσιακών αξιών αλλά και της περιθωριοποίησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Θα υπήρχε μια κοινωνική ανισότητα όπως λέει ο Fukuyama και θα κινδύνευε ακόμη και η δημοκρατία. Οι γενετικά βελτιωμένοι άνθρωποι θα ήταν οι λεγόμενοι πατρίκιοι και οι υπόλοιποι θα αποτελούσαν τους πληβείους. Οι ευκαιρίες που θα είχαν και οι δυο ομάδες ανθρώπων θεωρούνται αυτονόητες και δεν χρειάζεται να τις παραθέσουμε⁶². Τα λεγόμενα άριστα έμβρυα θα αποτελούσαν ταυτόχρονα και τους ιδανικούς ενήλικες σύμφωνα με τον Αλαχιώτη⁶³. Ενδιαφέρον είναι και το ερώτημα κατά το οποίο οι γονείς θα αξιοποιούσαν τις επιλογές τους ή θα έκαναν κατάχρηση⁶⁴;

Το 1997 το Συμβούλιο της Ευρώπης υπέγραψε την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική. Τα κυριότερα άρθρα της είναι το 1ο, το 11ο και το 13ο κατά το οποίο ε «μόνο προληπτικοί, διαγνωστικοί και θεραπευτικοί σκοποί δικαιολογούν παρέμβαση στο ανθρώπινο γονιδίωμα»⁶⁵. Επίσης στις 12 Οκτωβρίου το έτος 2005 υπό την αιγίδα της UNESCO θεσπίστηκαν οι γενικές αρχές από τις οποίες διέπεται η Βιοηθική, σε παγκόσμιο επίπεδο⁶⁶. Οι αρχές αυτές θεσπίστηκαν με απώτερο σκοπό την αποτροπή της δημιουργίας του λεγόμενου υπεράνθρωπου, αν τις μελετήσει κανείς προσεκτικά.

1. 16 Κοινωνικές Ανισότητες

Οι κοινωνικές ανισότητες μετά από όσα προαναφέρθηκαν θα ήταν ο κυριότερος λόγος εναντίον του λεγόμενου υπεράνθρωπου. Κάποιος που έχει μεγαλύτερη δύναμη και αντοχή, κάποιος που δεν αρρώσταινε εύκολα (ή ποτέ) θα μπορούσε ακόμη και σε ένα εργοστάσιο ή μια οικοδομή να προσληφθεί άνετα. Το ίδιο θα μπορούσε να κάνει και ένας απλός άνθρωπος; Η απάντηση είναι ασφαλώς όχι. Αν ο δείκτης ευφυίας του ήταν ανεβασμένος, κανένας απλός άνθρωπος δεν θα μπορούσε να τον ανταγωνισθεί για παράδειγμα στην πρόσληψή του σε κάποια οικονομική εταιρία. Είναι εύλογο ότι δεν θα υπάρχουν οι ίδιες

---

62 Αλαχιώτης 2011: 142.

63 Αλαχιώτης 2011: 144.

64 Χωριανοπούλου 2018: 153.

65 Δραγώνα-Μονάχου 2002: 20-21.

66 Πρωτοπαπαδάκης 2005: 26-27.

ευκαιρίες για τους υπεράνθρωπους και οι ίδιες για τους απλούς ανθρώπους. Οι διαμαρτυρίες των «απλών», θα ήταν σε παγκόσμια έκταση και κατά τη γνώμη μου θα προκαλούσε χάος και αναρχία σε παγκόσμιο επίπεδο.

1. 17 Η Άποψη του Singer

Ο Singer επισημαίνει ότι σε περίπτωση κατά την οποία πρόκειται να σωθούν εκατομμύρια ζωές, καλό θα ήταν να υπάρχει και η κατάλληλη χρηματοδότηση. Αν με την επιστημονική έρευνα καταφέρουμε να βγάλουμε στην παραγωγή ένα εμβόλιο, το οποίο αναμφίβολα θα σώσει ζωές, τότε αυτός είναι ένας επιθυμητός τρόπος. Από την άλλη μεριά, αν δαπανηθούν εκατομμύρια σε πειράματα (σαν αυτό του CERN) τότε θεωρούνται αλόγιστη σπατάλη⁶⁷. Θα συμφωνήσω με τον Πρωτοπαπαδάκη στο σημείο που γράφει ότι όταν η γενετική μηχανική βοηθάει συνανθρώπους μας, τότε προάγεται η αυτονομία τους. Η υπόσχεση μιας καλύτερης ποιότητας ζωής, ειδικά σε συνανθρώπους μας που έχουν προβλήματα, μέσω της γενετικής μηχανικής, την καθιστά εργαλείο- σύμμαχο, στην υπηρεσία του ανθρώπου, από ηθική άποψη σύμφωνα με τον Kant⁶⁸. Θα μπορούσε κάλλιστα να γίνει και καθολικός νόμος, η προσπάθεια να εξαλειφθούν μέσω της γενετικής μηχανικής οι διάφορες παθήσεις και αρρώστιες που μαστίζουν τους ανθρώπους⁶⁹.

1. 18 Κλινικές Δοκιμές

Ένα παλαιό για τους ιατρούς, αλλά πάντα επίκαιρο θέμα που γεννά αρκετούς προβληματισμούς, ηθικούς και νομικούς, είναι εκείνο της διεξαγωγής κλινικών δοκιμών-μελετών. Διευκρινίζεται ότι ως κλινική δοκιμή ορίζεται η χορήγηση σε κάποιον άνθρωπο μιας φαρμακευτικής ουσίας με απώτερο σκοπό την καταγραφή των και της επιβράδυνσης ή της ίασης μιας ασθένειας. Ανθρωποκεντρικός επίσης είναι και ο χαρακτήρας της έρευνας, με γνώμονα την ηθική και την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Ασφαλώς δεν θα έπρεπε να παραλείπεται το γεγονός ότι η έρευνα πρέπει να έχει κάποια όρια και αυτά ορίζονται από νομοθετικά κείμενα. Οι περισσότερες έρευνες δύνανται να διεξαχθούν ταυτόχρονα σε διεθνές επίπεδο⁷⁰. Για να δοθεί η έγκριση σε ένα νέο φάρμακο απαραίτητη

---

67 Singer 2019: 83.

68 Πρωτοπαπαδάκης 2014: 151.

69 Πρωτοπαπαδάκης 2014: 153.

70 Βλ. Παπαδοπούλου-Κλαμαρή 2014: 163-164 και Τζωρτζάτου 2015: 10.

προϋπόθεση είναι η έρευνα σε ανθρώπους. Το συμφέρον σε όλα τα προαναφερθέντα είναι διπλό: εκτός από το καλό στην κοινωνία υπάρχουν και σημαντικά οικονομικά κίνητρα⁷¹.

1. 19 Η νομική διάσταση των τροποποιήσεων στο ανθρώπινο γονιδίωμα.

Το «γενετικό υλικό είναι το DNA που περιέχει κάθε κύτταρο. Στο DNA του πυρήνα του κυττάρου εντοπίζονται τα γονίδια, όπου κωδικοποιούνται οι βιολογικές πληροφορίες, σύμφωνα με τις οποίες παράγονται τα συστατικά και συγκροτείται η δομή ενός ζωντανού οργανισμού»⁷². Ένα έμβρυο λίγων μόλις μηνών θα μπορούσαμε να το αποκαλέσουμε άνθρωπο; Υπάρχει μεγάλη δυσκολία στον ακριβή εντοπισμό καθώς και στην απάντηση τόσο σε ηθικό αλλά και νομικό πλαίσιο⁷³. Το γενετικό υλικό μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέθοδος αναπαραγωγής, όπως η λεγόμενη σπερματέγχυση, η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, η μέθοδος της τεκνοποίησης μέσω της παρένθετης μητέρας. Επίσης χρησιμοποιείται σε περιπτώσεις προγεννητικών μεθόδων θεραπείας αλλά και επέμβασης στο ανθρώπινο γονιδίωμα εξαιτίας κάποιας ασθένειας⁷⁴.

Είτε η εκούσια έλλειψη τέκνων είτε η υπογεννητικότητα, είναι δυο από τους σημαντικότερους παράγοντες που οδηγούν τα ζευγάρια στη λύση της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Όσο μεγαλώνει ο χρόνος κατά τον οποίο μια γυναίκα επιθυμεί να τεκνοποιήσει, τόσο μεγαλώνει και ο κίνδυνος να μειωθεί η γονιμότητά της. Το πρώτο παιδί του σωλήνα, όπως ονομάστηκε γεννήθηκε το 1978, ήταν η Louise Brown. Κατά τις τέσσερις τελευταίες δεκαετίες τουλάχιστον πέντε (5) εκατομμύρια παιδιά γεννήθηκαν με τη μέθοδο της εξωσωματικής γονιμοποίησης⁷⁵. Κατά πόσο όμως αυτές οι μέθοδοι χρησιμοποιούνται από τις χώρες της Ε.Ε; Ασφαλώς ποικίλουν και διαφέρουν λόγω του διαφορετικού κόστους, των πεποιθήσεων καθώς και των διαφορετικών παραγόντων σε κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο⁷⁶.

---

71 Παπαδοπούλου-Κλαμαρή, 2014, 163-164.

72 Βιδάλης 2003: 43.

73 Βιδάλης 2003: 45.

74 Βιδάλης 2003: 46-47.

75 Präg-Mills 2017: 289.

76 Präg-Mills 2017: 305.

1. 20 Υποβοηθούμενη αναπαραγωγή.

Οι αναπαραγωγικές τεχνολογίες σε γενικές γραμμές είναι αποδεκτές από τα περισσότερα κράτη ανά τον κόσμο, με την εφαρμογή νομοθετικών πλαισίων. Ωστόσο δεν υπάρχουν αρκετές διευκρινήσεις στο θέμα της παρένθετης μητρότητας. Σε κάποιες χώρες είτε επιτρέπεται, είτε απαγορεύεται, ενώ υπάρχει νομοθετικό κενό για τους ρόλους των υποψήφιων γονέων αλλά και της παρένθετης μητέρας. Στην Ελλάδα αυτό έχει ήδη ρυθμιστεί από το 2002 με τον νόμο 3089 και τον νόμο 3305/2005, και εναρμονίζεται με την ελληνική νομοθεσία λαμβάνοντας υπόψιν τις διαφορετικές παραμέτρους όπως τις ηθικές αρχές, τα δικαιώματα καθώς και τις υποχρεώσεις που προκύπτουν. Επίσης συμφωνούν με το ευρωπαϊκό και το διεθνές δίκαιο και η Ελλάδα αποτελεί την μοναδική χώρα της Ε.Ε η οποία διευκολύνει την παρένθετη μητρότητα. Ωστόσο οι υπόλοιπες χώρες δεν έδειξαν το απαραίτητο ενδιαφέρον, ώστε να μελετήσουν και γιατί όχι να υιοθετήσουν τα όσα έχει θεσπίσει η Ελλάδα σε νομοθετικό πλαίσιο. Η ελληνική κοινωνία θεωρείται ότι σέβεται τις παραδόσεις περί οικογένειας, ηθικής και θρησκείας⁷⁷.

1. 21 Το δικαίωμα στην τεκνοποίηση.

Το δικαίωμα στην τεκνοποίηση είναι αναγνωρισμένο συνταγματικά βάση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης αλλά και της αυτονομίας του ατόμου. «Πιο συγκεκριμένα, το δικαίωμα τεκνοποίησης κατοχυρώνεται από το άρθρο 5 παράγραφος 1 του Ελληνικού Συντάγματος, το οποίο μπορεί να αναφερθεί περαιτέρω για να υποδηλώσει το δικαίωμα απόκτησης παιδιού (θετική μορφή), ακόμη και με τη χρήση RTs⁵²³». Τα άρθρα 1458 και 1464 αποτελούν τον συνδυασμό του άρθρου 8 του Ν. 3089 και ρυθμίζουν τα ζητήματα για την παρένθετη μητρότητα⁷⁸. Οποιαδήποτε γυναίκα θέλει να προχωρήσει σε εξωσωματική γονιμοποίηση χρίζει και έχει το δικαίωμα να αναζητήσει ιατρική βοήθεια. Το άρθρο 1455 παράγραφος 1 του ΓΚΚ αναφέρει ότι τα άτομα που ζητούν βοήθεια μπορούν και πρέπει να χαρακτηρίζονται ως υπογόνιμα. Υπάρχουν και περιπτώσεις κατά τις οποίες οι κληρονομικές παθήσεις επιδρούν αρνητικά στην απόκτηση παιδιού με φυσικό τρόπο αναπαραγωγής.

---

77 DIRECTORATE-GENERAL FOR INTERNAL POLICIES 2013: 277-279.

78 DIRECTORATE-GENERAL FOR INTERNAL POLICIES 2013: 281 και Βιδάλης 2003: 118-123 για περισσότερες λεπτομέρειες για τις παρένθετες μητέρες.

Ένα άλλο αξιοσημείωτο θέμα είναι η επιτρεπτή ηλικία τεκνοποίησης⁷⁹. Η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή απαγορεύεται ρητά σε ομόφυλα ζευγάρια ή ανύπαντρους άνδρες (στην Ελλάδα). Τα άτομα τα οποία σχετίζονται με την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή πρέπει να υποβάλλουν γραπτή συγκατάθεση την οποί ορίζουν τα άρθρα 1456 και 5 του Ν. 3305⁸⁰. Από το δικαστήριο χρειάζεται να λάβει άδεια η γυναίκα που θέλει να χρησιμοποιήσει (;) παρένθετη μητέρα, ώστε να τεκνοποιήσει (με τη χρήση του γονιμοποιημένου ωαρίου της). Σε μια περίπτωση στην Θεσσαλονίκη, η μητέρα (όχι η παρένθετη) κατάφερε να λάβει έστω και αναδρομικά, το γονικό της δικαίωμα, στο παιδί που γεννήθηκε, μέσω παρένθετης μητέρας (υπόθεση 27035/2003) διότι έγιναν γρήγορα και εσπευσμένα (λόγω προχωρημένης ηλικίας), χωρίς να λάβουν πρωτίστως έγκριση από το δικαστήριο. Η συγκεκριμένη εξαίρεση στον νόμο εφαρμόζεται ήδη σε παγκόσμιο επίπεδο, σε παρόμοιες καταστάσεις⁸¹.

1. 22 Χρήση γενετικού υλικού.

Η χρήση του γενετικού υλικού ορίζεται από την Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα ανθρώπινα δικαιώματα αλλά και την Βιοϊατρική. Οι κυριότερες διατάξεις περιέχονται στα κεφάλαια IV, V και VI και αφορούν το ανθρώπινο γονιδίωμα, την επιστημονική έρευνα και την απαγόρευση χρηματικού οφέλους. Οι επεμβάσεις στο ανθρώπινο γονιδίωμα επιτρέπονται μόνο σε περιπτώσεις κατά τις οποίες αφορούν διάγνωση ή και θεραπεία (άρθρο 13). Επιτρέπεται η χρήση της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής με το άρθρο 14 και με το άρθρο 18 επιτρέπεται υπό όρους η έρευνα σε έμβρυα, κάτι που σημαίνει ότι επιτρέπει παρεμβάσεις σε ανθρώπινο γενετικό υλικό⁸². Το άρθρο 14 δίνει απάντηση στο ερώτημα αν επιτρέπεται η επιλογή του φύλου, του παιδιού που θα γεννηθεί. Δεν επιτρέπεται λοιπόν, εκτός από περιπτώσεις κατά τις οποίες μπορεί με αυτό τον τρόπο να αποφευχθεί κάποια σοβαρή κληρονομική ασθένεια. Το ανθρώπινο σώμα και τμήματά του απαγορεύεται να

---

79 DIRECTORATE-GENERAL FOR INTERNAL POLICIES 2013: 282.

80 DIRECTORATE-GENERAL FOR INTERNAL POLICIES 2013: 283, όπου υπάρχει εξαίρεση κατά την οποία στο συνταγματικό δικαίωμα στην αναπαραγωγή (άρθρο 5 παράγραφος 1) έγινε συνδυασμός με το άρθρο 4 παράγραφος 1, περί ισότητας των δυο φύλλων, με αποτέλεσμα να επιτραπεί σε άγαμο άνδρα να δώσει σπέρμα σε παρένθετη μητέρα. Είναι στην κρίση του δικαστή με απώτερο σκοπό την διάκριση της κάθε περίπτωσης, στο ίδιο σ. 286.

81 DIRECTORATE-GENERAL FOR INTERNAL POLICIES 2013: 283.

82 Βιδάλης 2003: 52.

γίνουν προϊόν εκμετάλλευσης ή εμπορίου κατά το άρθρο 21 της Σύμβασης⁸³.

1. 23 Λόγοι που οδηγούν σε άλλες χώρες για βοήθεια.

Σε αρκετές χώρες παρέχεται και οικονομική βοήθεια για χρήση της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Κάποιες παράμετροι που εξετάζονται είναι αν έχει ήδη τέκνα κάποια γυναίκα, αν είναι παντρεμένη ή όχι (μια και στις μισές χώρες απαγορεύεται), αν είναι ομόφυλες κ.ά. Σε άλλες περιπτώσεις υπάρχουν ζευγάρια τα οποία καταφεύγουν σε άλλες χώρες είτε για πιο οικονομική αντιμετώπιση, είτε για πιο ελαστικό νομοθετικό πλαίσιο⁸⁴. Για παράδειγμα ζευγάρια ομόφυλων γυναικών ταξιδεύουν από την Γαλλία στην Ισπανία για αναζήτηση δότη σπέρματος, μια και στην χώρα τους απαγορεύεται⁸⁵. Τα τελευταία χρόνια υπάρχει αυξημένη ζήτηση στην υποβοηθούμενη αναπαραγωγή με τη χρήση της λεγόμενης κατάψυξης των ωαρίων της γυναίκας η οποία επιθυμεί στο μέλλον να τεκνοποιήσει. Παράγοντες σε αυτού του είδους στροφή είναι ο σύγχρονος τρόπος ζωής της γυναίκας και κυρίως η επαγγελματική της εξέλιξη και πορεία. Με αυτό τον τρόπο οι γυναίκες καθυστερούν το βιολογικό τους ρολόι, με την ελπίδα ότι σε μεγαλύτερη ηλικία θα τεκνοποιήσουν. Οι πληροφορίες και οι έρευνες πάντως προς το παρόν είναι ελλιπείς, ως προς την αποτελεσματικότητα αυτής της μεθόδου⁸⁶. Η αναπαραγωγική ηλικία της γυναίκας ορίστηκε από τις περισσότερες χώρες για την υποβοηθούμενη μέθοδο τεκνοποίησης το μίνιμουμ στα 18 έτη. Το ανώτατο όριο είναι ανάμεσα στα 45 και 51 έτη. Στους άνδρες σε μερικές χώρες ορίστηκε ανάμεσα στα 35 και τα 55 έτη⁸⁷.

1. 24 Το νομικό πλαίσιο των ερευνών.

Από το άρθρο 16 (του Συντάγματος) προστατεύεται ρητά η έρευνα. Σε άλλες διατάξεις προστασία υπάρχει για την υγεία, την ανθρωπινή αξιοπρέπεια και τη σωματική του ακεραιότητα. Δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να υπάρξει σωματική βλάβη, βία ή ακόμη και εξύβριση των ατόμων που λαμβάνουν μέρος (στην έρευνα), μια και προστατεύονται από τον Ποινικό Κώδικα. Ένας σημαντικός νόμος είναι αυτός ο οποίος προστατεύει τα

---

83 Βιτάλης 2003: 54-55, άρθρο 2 ν. 2737/1999, περί εμπορίου, στο ίδιο, σ. 56.

84 Präg-Mills 2017: 305.

85 Präg-Mills 2017: 304.

86 Präg-Mills 2017: 305-306.

87 C. Calhaz-Jorge 1,2,* , Ch De Geyter³, etc 2020: 1-2.

προσωπικά και ευαίσθητα δεδομένα των ατόμων⁸⁸. Ο κ. Πρωτοπαπαδάκης επί του ορισμού αυτού εκφράζει την σωστή κατά την άποψή μου ένσταση στον όρο ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα. Το τεκμηριώνει εξηγώντας ότι ένας άνθρωπος ο οποίος εγγράφεται σε εκλογικούς καταλόγους ενός κόμματος, αυτομάτως δημοσιοποιεί τις πολιτικές του πεποιθήσεις. Οπότε δεν θα είναι σε θέση να διαμαρτυρηθεί σε καμία περίπτωση, μια και υπαίτιος θα είναι ο ίδιος⁸⁹. Τα ανθρώπινα δικαιώματα τα προστατεύει η Σύμβαση του Οβιέδο (1997)⁹⁰. Σημαντικός είναι και ο Κώδικας Ιατρικής Δεοντολογίας, ο οποίος μεταξύ άλλων περιλαμβάνει και την έρευνα, η οποία χαρακτηρίζεται πειραματική εφόσον δεν εφαρμόζεται από την υπόλοιπη επιστημονική κοινότητα. Τα άρθρα 24-24 του Κώδικα Δεοντολογίας είναι σημαντικά διότι απαραίτητη είναι η ενημέρωση και συγκατάθεση του ασθενούς στην έρευνα. Το αρμόδιο κρατικό όργανο είναι αυτό που θα δώσει την έγκρισή του, εφόσον η έρευνα που θα διεξαχθεί, θα αποκομίσει περισσότερα οφέλη, παρά κινδύνους. Στο άρθρο 25 σημειώνεται ότι η χρήση ενός νέου φαρμάκου, θα αυξήσει τις πιθανότητες επιβίωσης ή της αποκατάστασης της υγείας του ατόμου. Επίσης η συμφωνία ανταλλάγματος απαγορεύεται⁹¹.

Στο άρθρο 27 παρουσιάζεται ενδιαφέρον στο γεγονός ότι ο ιατρός θα πρέπει πρωτίστως να λάβει την γνώμη των συναδέλφων του για την κριτική και τα αποτελέσματα της έρευνάς του. Στο άρθρο 34 προστατεύεται η γενετική ταυτότητα και απαγορεύονται οι μελέτες για στρατιωτικούς ή πολιτικούς σκοπούς. Για την τεχνητή γονιμοποίηση και τα πειράματα σε γενετικό υλικό ο νόμος 3005/2005, άρθρο 2.3 απαγορεύει τη δημιουργία χειμαιρών και υβριδίων. Σε όλα τα προαναφερθέντα η Αρχή της Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής εγκρίνει το ερευνητικό πρωτόκολλο. Θα πρέπει να έχουν γίνει έρευνες σε πειραματόζωα, να υπάρχει η κατάλληλη ερευνητική ομάδα και ασφαλώς να υπάρχει η συναίνεση των ατόμων που λαμβάνουν μέρος στην έρευνα⁹² (στην συγκεκριμένη περίπτωση μας ενδιαφέρει η συναίνεση του ζευγαριού που αντιμετωπίζει πρόβλημα

---

88 Κοσκινά-Σαριδάκη 2013: 165 και 170, για περισσότερες νομοθετικές λεπτομέρειες βλ. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 4.5.2016, L.119/1-88, Κοσκινά-Σαριδάκη 2013: για άρθρο 16 (λεπτομέρειες) και https://www.dpa.gr/index.php/el/foreis/kwdikes_deodologias.

89 Πρωτοπαπαδάκης 2016: 451-452.

90 Τζωρτζάτου 2015: 13, Κοσκινά-Σαριδάκη 2013: 166 και Παπαδοπούλου-Κλαμαρή 2014: 172.

91 Κοσκινά-Σαριδάκη 2013: 166.

92 Κοσκινά-Σαριδάκη 2013: 167-168.

υπογονιμότητας). Αξίζει να σημειωθεί ότι είναι «κρατική η υποχρέωση προαγωγής της έρευνας»⁹³.

1. 25 Η γενετική ταυτότητα.

Μπορεί σύμφωνα με τους επιστήμονες να χρησιμεύσει ως ένας χάρτης καθοδήγησης του ιατρού, με απώτερο σκοπό την πρόσληψη της λεγόμενης εξατομικευμένης πρόληψης ή θεραπείας. Με αυτόν τον τρόπο θα μπορεί ο ασθενής να λαμβάνει μεγαλύτερα αλλά και περισσότερα οφέλη⁹⁴. Το μέλλον της βιοϊατρικής όλο και πιο πολύ θα συνδέεται με τις τεχνολογικές εξελίξεις και η αναζήτηση των αναγκαίων οικονομικών πόρων θα μεγαλώσει. Τα κονδύλια τα οποία προέρχονται είτε από ένα κράτος είτε από την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι σίγουρα μικρότερα από τα χρήματα που διαθέτουν στην παγκόσμια αγορά (για έρευνα) οι ιδιώτες. Εύλογα είναι και τα ερωτήματα που θέτει προς ανάλυση και απάντηση η Τζωρτζάτου. Θα καταστήσει η έρευνα μήπως υποχείριο και προϊόν εκμετάλλευσης των τεραστίων οικονομικών συμφερόντων των διαφόρων ιδιωτών ή φαρμακευτικών εταιριών;

1.26 Κανόνες συμπεριφοράς προσωπικού (επιστημονικού, διοικητικού κ.ά).

Υπάρχουν αρκετές υποχρεώσεις τις οποίες οφείλουν τόσο το επιστημονικό, όσο και το διοικητικό τμήμα να τηρούν. Εν συντομία θα παραθέσουμε μερικές από αυτές παρακάτω. Οφείλουν να δείχνουν αφοσίωση στο έργο που επιτελούν, με απώτερο σκοπό την διαφύλαξη του επιπέδου έρευνας και διδασκαλίας (όπου χρειάζεται). Να επιδεικνύουν πνεύμα αλληλεγγύης και συνεργασίας μεταξύ τους. Να μην γίνεται καμία διάκριση ή εκμετάλλευση της θέσεως που καταλαμβάνουν και να μην δημιουργούνται προβλήματα σχετικά με τις άδειες που δικαιούνται. Να συνεισφέρουν και να συμμετέχουν στον μέγιστο βαθμό στα συλλογικά όργανα του ιδρύματος, όπως επίσης και στα ερευνητικά πεδία του. Να σέβονται τη γνώμη του προεδρεύοντος, να μην αποχωρούν ή διακόπτουν τις συνεδριάσεις των επιτροπών κ.ά. Επίσης φαινόμενα εκφοβισμού ή οποιασδήποτε άλλης ηθικής παρενόχλησης ή προσβολής απαγορεύονται ρητά, μεταξύ του προσωπικού. Η

---

93 Κοσκινά-Σαριδάκη 2013: 59.

94 Τζωρτζάτου 2015: 15.

προστασία των χώρων αλλά και της περιουσίας του ιδρύματος αφορά κυρίως το διοικητικό προσωπικό, το οποίο θα πρέπει να αναφέρει οτιδήποτε πέσει στην αντίληψή του⁹⁵.

Τα πειθαρχικά παραπτώματα θα αντιμετωπίζονται βάση των άρθρων που έχουν συνταχθεί για αυτό τον σκοπό. Ως πειθαρχικά ορίζονται τα εξής παραπτώματα: όταν κάποιος άτομο δεν αναφέρει την συμβολή άλλων ατόμων ή συναδέλφων του στην έρευνα. Σε περιπτώσεις όπου παρατηρούνται φαινόμενα σύγκρουσης συμφερόντων θα πρέπει να αναφέρονται διότι διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην τελική έκβαση της έρευνας. Δεν μπορεί κανείς και κυρίως χωρίς την άδεια από τα αρμόδια όργανα να χρησιμοποιεί τις εγκαταστάσεις και τους χώρους του ιδρύματος. Ακόμη και σε περίπτωση κάποιας δικαστικής εκκρεμότητας οφείλεται να γίνεται ενημέρωση στο ίδρυμα⁹⁶.

1. 27 Δεσμεύσεις ερευνητικού προσωπικού.

Οι ερευνητές θα πρέπει να γνωρίζουν αλλά και να συμμορφώνονται με τις ισχύουσες νομοθεσίες και τις οδηγίες της έρευνας που διεξάγουν. Να διασφαλίζουν την ακεραιότητα των προσωπικών δεδομένων, να γνωρίζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα και να σέβονται τους κανόνες της βιοηθικής. Τα αποτελέσματα της έρευνας που θα προκύψουν, σε καμία περίπτωση να μην αποκρύπτονται. Απόλυτη εχεμύθεια και όχι γνωστοποίηση σε άσχετα άτομα, με σκοπό την αποκομιδή οικονομικών ωφελειών. Η κρίση τους θα πρέπει να παραμένει ακέραια, χωρίς συναισθηματισμούς. Θα πρέπει να αναφέρουν σε κάθε δημοσίευση τον φορέα όπου υπηρετούν. Αν η έρευνα έχει να κάνει με ανήλικα παιδιά, οφείλουν να γνωρίζουν και να διακρίνουν την διαφορετική και πιο προσεκτική αντιμετώπιση του όλου θέματος⁹⁷. Υπάρχουν ασφαλώς και τα πνευματικά δικαιώματα ή δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, τα δικαιώματα για τα αποτελέσματα της έρευνας, η έγγραφη δήλωση που αφορά τους ερευνητές ότι γνωρίζουν τον Κώδικα Δεοντολογίας και δεσμεύονται για την τήρηση των διατάξεων και τέλος η δημοσίευση και προβολή της έρευνας⁹⁸.

Όποιοι εργάζονται ή σκοπεύουν να εργαστούν στον τομέα της έρευνας θα πρέπει να

---

95 Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας 2018.

96 Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας 2018: 6.

97 Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας 2018: 12.

98 Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας 2018: 12-13.

συνειδητοποιήσουν ότι σε όλες τις περιπτώσεις έχουν να κάνουν με ανθρώπινα όντα, με ανθρώπινες υπάρξεις τις οποίες οφείλουν να σέβονται. Ο άνθρωπος πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ον και όχι ως το μέσον για την επίτευξη ενός στόχου (π.χ την ανακάλυψη ενός νέου και καινοτόμου φαρμακευτικού σκευάσματος) το οποίο θα αποφέρει τα αντίστοιχα οικονομικά οφέλη. Σε όλες τις περιπτώσεις ο άνθρωπος, η αξιοπρέπειά του και τα δικαιώματά του θα πρέπει να είναι ο πρωταρχικός στόχος-σκοπός της οποιαδήποτε κλινικής έρευνας⁹⁹.

1. 28 Το Δικαίωμα στην Άγνοια

Ίσως ένα από τα πιο πολυσυζητημένα θέματα γύρω από την συνεχόμενη ανθρώπινη γενετική είναι και το δικαίωμα στην άγνοια. Το δικαίωμα ή μη δηλαδή κάποιου ατόμου, είτε να λάβει τις ιατρικές πληροφορίες ή τα όποια αποτελέσματα εξετάσεων, είτε όχι¹⁰⁰. Κανένας άλλος επιστημονικός τομέας δεν είναι τόσο συναρπαστικός, ειδικά τις τελευταίες δεκαετίες, από αυτόν της γενετικής. Η ιατρική διάγνωση, η πρόγνωση αλλά και η θεραπεία είναι αρκετά από τα οφέλη τα οποία μπορεί να αποκομίσει η ανθρωπότητα¹⁰¹. Οι κλινικές δοκιμές και μελέτες επιτρέπουν τον εντοπισμό γενετικών παραγόντων αλλά βοηθά και στην πρόληψη διαφόρων ασθενειών ή νόσων. Τα ηθικά ζητήματα ήδη προβάλλονται στο προσκήνιο και οι εξελίξεις σε επιστημονικά θέματα και νέες τεχνολογίες τρέχουν με γρήγορους ρυθμούς. Το τί πράγμα θα επιτρέπεται και τί όχι ακόμη σε πολλές περιπτώσεις αποτελεί αναπάντητο ερώτημα¹⁰². Μπορεί άραγε σε όλες τις περιπτώσεις κάποιο άτομο να επικαλεστεί αυτό το δικαίωμα στην άγνοια και αν ναι, κάτω από ποιες συνθήκες; Στην πορεία θα γίνει προσπάθεια έτσι ώστε να θίξουμε αλλά και να εστιάσουμε όσο το δυνατόν σε βάθος και στο μέτρο του δυνατού να δώσουμε απαντήσεις, βασιζόμενοι πάντα στις απόψεις και αντιλήψεις τις κάθε πλευράς ξεχωριστά.

---

99 Παπαδοπούλου-Κλαμαρή 2014: 170-171.

100 Takala 1999: 288.

101 Dworkin 2002: 427.

102 Όπ. π.

1. 29 Οι Απόψεις υπέρ του Δικαιώματος στην Άγνοια.

Οι φιλελεύθερες απόψεις οι οποίες τάσσονται με το δικαίωμα στην άγνοια είναι αρκετές. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, τα ατομικά δικαιώματα ενός ανθρώπου είναι υπεράνω όλων. Θεωρούν με λίγα λόγια ότι η άγνοια είναι καθαρά ένα δικαίωμά τους βάσει της αρχής της αυτονομίας και της αυτοδιάθεσης¹⁰³. Στο άρθρο της η Tuija Takala επιθυμεί να εξηγήσει στο αναγνωστικό της κοινό, ότι το δικαίωμα αυτό πράγματι το έχουν οι άνθρωποι, οι οποίοι ζουν σε μια φιλελεύθερη κοινωνία. Αν γινόταν αυτό όμως, όπως γράφει λίγο παρακάτω, ίσως ήταν επιζήμιο για τους υπόλοιπους συνανθρώπους τους. Τα δυο επικρατέστερα επιχειρήματα που παρουσιάζονται συνήθως είναι αυτό που προαναφέρθηκε το δικαίωμά στην γενετική άγνοια, το οποίο μπορεί να αποβεί μοιραίο για τους υπόλοιπους και ταυτόχρονα στερεί τα ατομικά δικαιώματα του ατόμου και το δεύτερο επιχείρημα πηγάζει από τις απόψεις του Kant βάση των οποίων δεν επιτρέπεται αλλά και απαγορεύεται κάθε είδους ανοησία εις βάρος των υπολοίπων. Το όλο ζήτημα, όπως μας εξηγεί παρακάτω, είναι πολύπλοκο, αλλά και συνάμα λεπτό και για αυτόν τον λόγο, αρκετοί επιστήμονες δεν τολμούν να δημοσιεύσουν σχετικά με το ζήτημα της άγνοιας¹⁰⁴.

Η Tuija Takala παραθέτει επίσης την άποψη της Ruth Chadwick κατά την οποία η έλλειψη της γνώσεως σε μια οικογένεια μπορεί να οδηγήσει σε λανθασμένες αποφάσεις. Ένα παράδειγμα αφορά θέματα αναπαραγωγής, κατά την οποία οι μελλοντικοί γονείς από άγνοιά τους μεταδίδουν μια κληρονομική ασθένεια στο ή στα μελλοντικά τους παιδιά. Ασφαλώς αυτό θα είχε αποφευχθεί αν γνώριζαν τους κινδύνους, αλλά αναρωτιέται εύλογα η Tuija Takala πώς είναι δυνατόν να βλάψουμε κάποιον ο οποίος ακόμη δεν υπάρχει; Με αυτό το σκεπτικό απαλλάσσεται κάποιος από την ευθύνη και τους κινδύνους να γεννηθεί κάποιο παιδί με κληρονομικές ασθένειες ή παθήσεις. Η γενετική άγνοια λοιπόν σύμφωνα με τα λεγόμενά της δεν μπορεί να προκαλέσει βλάβες σε όποιους νομίζουν ότι είναι προτιμότερη η ζωή να φέρουμε στον κόσμο ένα παιδί και ας το αφήσουμε όπως είναι. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση κατά την οποία κάποιος θεωρεί ότι δεν μπορεί να ορίσει τους απογόνους του αν θα είναι υγιείς ή όχι¹⁰⁵. Αυτές τις απόψεις συνήθως υποστηρίζει και η εκκλησία μέχρι τις μέρες μας και δυστυχώς αρκετοί θρησκόληπτοι γονείς αφήνουν

---

103 Takala 1999: 288.

104 Στο ίδιο σ. 288.

105 Στο ίδιο σ. 290.

στο θέλημα και το έλεος του Θεού την ίδια την μοίρα των ίδιων αλλά και των λοιπών μελών της οικογενείας τους.

1. 30 Οι απόψεις υπέρ του δικαιώματος στην πληροφόρηση.

Η Rosamond Rhodes δεν διστάζει να γράψει αλλά και να υποστηρίξει τις απόψεις της υπέρ του δικαιώματος στην γονιδιακή πληροφόρηση, με βάση τις θεωρίες του Kant. Θεωρεί λογικό, ότι μια υποτιθέμενη προσωπική πληροφορία μπορεί να σχετιστεί και με τα υπόλοιπα μέλη, της οικογενείας ενός ατόμου. Ακόμη και η περίπτωση κατά την οποία μια οικογένεια αρνείται να λάβει μέρος σε μια μελέτη, μπορεί να προκαλέσει βλάβη στην υπόλοιπη κοινωνία¹⁰⁶. Θεωρεί υποχρέωση όλων των ατόμων μιας κοινωνίας να επιδιώκουν την γονιδιακή πληροφόρηση, παρά την άγνοια. Η ηθική απαιτεί να είμαστε αυτόνομοι και η αυτονομία συνιστά την ύπαρξη αυτοδιάθεσης. Επίσης ο άνθρωπος δεν πρέπει να καταλαμβάνεται ούτε από την αίσθηση του φόβου, αλλά και ούτε από αβάσιμη και ψευδής αίσθηση ασφάλειας¹⁰⁷. Το προφανές στα προαναφερθέντα είναι κατά την άποψη της Tuīja Takala, ότι το να προσπαθήσει κάποιος να είναι αυτόνομος, συνεπάγεται ότι θα πρέπει και να γνωρίζει τα πάντα, κάτι που είναι πρακτικώς αδύνατον.

Ο Dworkin επίσης υποστηρίζει ότι θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψιν ένας σημαντικός (και γνωστός) παράγοντας, αυτός της αρχής της ωφέλειας: Αν δηλαδή γίνεται κάτι, με γνώμονα το κοινό συμφέρον και την προστασία των υπολοίπων¹⁰⁸. Ποιός όμως και γιατί θα πρέπει να έχει δικαίωμα στην άγνοια ή την πληροφόρηση; Οι συνέπειες ίσως είναι και καταστροφικές για περιπτώσεις οι οποίες αφορούν εργοδότες ή και ασφαλιστικές εταιρίες¹⁰⁹.

---

106 Rhodes 1999: 11 και στη σελίδα 12 περιέχονται αρκετές πληροφορίες για τα οφέλη του συνόλου από τα συμπεράσματα των ερευνών.

107 Rhodes: 1999, 18.

108 Dworkin 2002: 428.

109 Dworkin 2002: 433.

1. 31 Η δική μας (ταπεινή) γνώμη.

Έχοντας υπόψιν μας όλα τα προαναφερθέντα, η ζυγαριά κάτω από φιλοσοφική αλλά και ηθική ανάλυση γέρνει σαφώς προς την μεριά του δικαιώματος στην γονιδιακή μας γνώση. Το θέμα της ψυχολογίας του ατόμου το οποίο λαμβάνει ίσως δυσάρεστα νέα από τον ιατρό του, είναι το μόνο που μπορεί να επιδράσει αρνητικά. Θα μπορούσε κάποιος φορέας μεταδιδόμενης νόσου να έχει άγνοια για ένα σοβαρό θέμα (που αφορά το κοινωνικό σύνολο); Αν ήταν φορέας του ιού του AIDS θα συνέχιζε να αλλάζει ερωτικούς συντρόφους χωρίς να το ξέρει ούτε καν ο ίδιος; Αυτό θα αποτελούσε έγκλημα στην κυριολεξία για την δημόσια υγεία. Δικαίωμά του είναι να μην θέλει να μάθει ή να φοβάται να αντιμετωπίσει την αλήθεια. Όταν όμως αφορά την δημόσια υγεία τα ατομικά δικαιώματα πρέπει υποχρεωτικά να έπονται του δημοσίου συμφέροντος.

Είναι προτιμότερο να φέρει στον κόσμο ένα ζευγάρι, ένα παιδί που σε όλη τη ζωή του θα τυραννιέται και θα υποφέρει ή να γίνουν οι απαραίτητες προγεννητικές εξετάσεις έτσι ώστε να εξαλειφθεί π.χ κάτι κληρονομικό; Σημαντικό επίσης είναι να αλλάξει την ιδιαίτερα αυστηρή στάση που κρατά η Εκκλησία, απέναντι σε ζητήματα που δεν κατέχει. Είναι άλλο πράγμα η Θεολογία και άλλο η γενετική. Ένας ιερέας δεν μπορεί να παριστάνει τον ιατρό (αλλά ούτε και το αντίθετο). Μέχρι πριν μερικές δεκαετίες οι μεταμοσχεύσεις απαγορεύονταν από την Εκκλησία, αλλά μόλις έγινε αντιληπτό το μεγάλο λάθος που έκανε άλλαξε στάση και η ανθρωπότητα σημείωσε μεγάλη πρόοδο. Τα ίδια μπορούμε να αναφέρουμε και στην περίπτωση της υποχρεωτικότητας των εμβολιασμών. Από την μια πλευρά οι αρνητές και οι ατομικές τους ελευθερίες και από την άλλη πλευρά η προστασία της δημόσιας υγείας. Πολλοί αρνητές επίσης προβάλλουν ως δικαιολογίες, το τί είπε ο τάδε Άγιος ή ο τάδε προφήτης (ή ακόμα χειρότερα, ο τάδε ιερέας). Ευτυχώς η επίσημη θέση της Εκκλησίας σε αυτό το ζήτημα ήταν καθοριστική, μια και τάχθηκε υπέρ των εμβολιασμών (αν και επικρίθηκε από τους αρνητές). Το ζητούμενο είναι να μην παρεμβαίνουν οι μη επαΐοντες στην επιστήμη εμποδίζοντάς την να ωφελήσει την ανθρωπότητα.

1. 32 Κλωνοποίηση

Σύμφωνα με τον κ. Πρωτοπαπαδάκη οι γενετικά κατασκευασμένοι άνθρωποι, συχνά αναφέρονται λανθασμένα ως κλώνοι. Οι κλώνοι, καθώς και τα πρωτότυπά τους φαινομενικά, δηλαδή εξωτερικά, είναι πανομοιότυποι. Σε αυτό το σημείο εγείρονται

διάφορες ενστάσεις, ειδικά από επιστήμονες οι οποίοι κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου, σχετικά με τα δικαιώματα που θα πρέπει να έχουν οι κλώνοι. Το λεγόμενο δικαίωμα στην μοναδικότητα αλλά και στην ατομικότητα φαινομενικά κινδυνεύει. Ο κ. Πρωτοπαπαδάκης μας καθησυχάζει και μας αποκαλύπτει ότι θα προσπαθήσει να μας αποδείξει ότι δεν θίγεται κανένα από τα δικαιώματα του κλώνου¹¹⁰. Ποιοι είναι οι γονείς όμως και προπάντων με ποιο δικαίωμα μπορούν να λάβουν μια τέτοια απόφαση; Η Εκκλησία όμως τί λέει για όλα αυτά; Μπορεί ο οποιοσδήποτε να παριστάνει τον Θεό; Τα ερωτήματα αυτά ευελπιστούμε να απαντηθούν στην παρούσα εργασία. Είναι γεγονός πάντως ότι τα τελευταία χρόνια «υπάρχει μια αυξημένη απαίτηση με την νέα τεχνολογία στην υποβοηθούμενη αναπαραγωγή για την προστασία της γονιμότητας»¹¹¹ και όχι μόνο.

1. 33 Η Υπόσταση του Εμβρύου

Αν πάρουμε τα πράγματα από την αρχή θα δούμε ότι ακόμη και το προ έμβρυο έχει ανθρώπινη υπόσταση, διότι μετά την απαραίτητη γονιμοποίηση θα εξελιχθεί σε ένα ανθρώπινο ον. Οι αρθρογράφοι πάντως του *Ethical Issues Relating to Reproduction Control and Women's Health* διαφωνούν με τον κ. Πρωτοπαπαδάκη γράφοντας ότι η κλωνοποίηση ανθρώπων είναι μια ανήθικη πρακτική¹¹². Λίγο παρακάτω οι ίδιοι επιστήμονες γράφουν ότι ακόμη και η άμβλωση είναι ένα αμφιλεγόμενο θέμα. Έχει ασφαλώς η κάθε γυναίκα δικαίωμα στο σώμα της, αλλά τα ίδια δικαιώματα έχει και το αγέννητο μωρό, το λεγόμενο έμβρυο, ειδάλλως θεωρείται ως φόνος¹¹³. Με αυτό συμφωνούν επίσης, οι άγιοι Πατέρες της Εκκλησίας ότι δηλαδή πρόκειται για φόνο)¹¹⁴. Ίσως κάποιος ισχυρισθούν ότι το κείμενό τους, το οποίο είναι γραμμένο το 1997 είναι πολύ παλιό και οι εξελίξεις έχουν φέρει νέα δεδομένα. Με αυτό το σκεπτικό μπορεί κάποιος άλλος εύκολα να κατηγορήσει την Εκκλησία, ως οπισθοδρομική και ως μεσαιωνική. Με αφορμή αυτό ας δούμε τί λέει και η Εκκλησία για αυτά τα ζητήματα. Καταρχήν δεν θεωρεί ότι η κατάψυξη ωαρίων είναι κάτι το κακό ή το απαγορευμένο, αρκεί να χρησιμοποιηθούν αργότερα από το ζευγάρι. Απαραίτητη προϋπόθεση ασφαλώς είναι να μην χρησιμοποιούνται ανθρώπινα έμβρυα για

---

110 Πρωτοπαπαδάκης 2013: 40-41.

111 Σόρτσης 2006: 303.

112 Schenker-Einsenberg 1997: 167-169.

113 Schenker-Einsenberg 1997: 170.

114 π. Βασίλειος Καλλιακμάνης 2005: 252.

γενετικά πειράματα. Προβληματισμός υπάρχει από μέρους της Εκκλησίας και στο ζήτημα των καταψυγμένων εμβρύων, σχετικά με την ψυχή. Επίσης εύλογα διερωτάται για το μέλλον των εμβρύων αυτών, αν οι γονείς τους δεν τα χρειάζονται άλλο. Τί θα απογίνουν λοιπόν; Με αυτόν τον τρόπο εξευτελίζεται και πολύ απλά υποβιβάζεται η ανθρώπινη ζωή και ύπαρξη¹¹⁵.

1. 34 Η Άποψη της Εκκλησίας

Η παραδοσιακή και τελεολογική προοπτική που είχε ο κόσμος μας έχει αλλοιωθεί και παντελώς αλλάξει με την πάροδο του χρόνου. Οι Δαρβινικές κοσμοθεωρίες περί γέννησης του σύμπαντος αλλά και της ζωής στον πλανήτη μας ασφαλώς επηρέασαν πολλούς και συνεχίζουν μέχρι τις μέρες μας. Όλα προήλθαν από τυχαίες ενώσεις¹¹⁶ και όχι ασφαλώς από τον Τριαδικό μας Θεό. Με αυτό το σκεπτικό και ασφαλώς την παράλληλη απομάκρυνση από τον Θεό, νομίζουν μερικοί γενετιστές ιατροί ότι μπορούν οι ίδιοι να τον αντικαταστήσουν, πολλές φορές εκμεταλλευόμενοι τον ανθρώπινο πόνο και δυστυχία. Ακόμη και σήμερα οι βιολόγοι δεν μπορούν να απαντήσουν σε πολλά ερωτήματα, σχετικά με την προέλευση και δημιουργία του ανθρώπου, αλλά και της ίδιας της ζωής¹¹⁷.

Το έμβρυο για την Εκκλησία θεωρείται άνθρωπος πλήρης από τη σύλληψή του και για αυτόν τον λόγο η άμβλωση ισοδυναμεί με φόνο. Η εξωσωματική γονιμοποίηση επιτρέπεται από την εκκλησία όπως δηλώνει ο Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής κ.κ Νικόλαος, αρκεί να μην καταστρέφονται τα έμβρυα και πάντοτε εντός γάμου. Σε περιπτώσεις στις οποίες υπάρχει διάγνωση για γέννηση παιδιού με προβλήματα υγείας, τότε θα πρέπει να τα δεχόμαστε σαν πλάσματα του Θεού, χωρίς να αποφασίζουμε την πρόωρη θανάτωσή τους¹¹⁸. Σε άλλο άρθρο ο Μητροπολίτης Μεσογαίας αναφέρεται σε ένα σιωπηρό έγκλημα που γίνεται και κανείς δεν αναφέρεται. Κάθε χρόνο επισήμως θανατώνονται πενήντα (50) εκατομμύρια υγιή έμβρυα (ως προϊόντα ανεπιθύμητης κύησης), χωρίς να έχουν το παραμικρό πρόβλημα, οπότε εξηγεί πως η στάση της Εκκλησίας

---

115 Νικολαΐδης: 154-155.

116 Denton 1986: 15.

117 Denton, 1986: 16.

118 Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής κκ. Νικόλαος στο <https://www.kathimerini.gr/society/787424/ekklisia-nai-stin-exosomatiki-ochi-stis-amvloseis/>.

κάθε άλλο παρά σκληρή είναι¹¹⁹.

Η άμβλωση από τα αρχαία χρόνια ήταν κάτι το οποίο απασχολούσε τις κοινωνίες αλλά και τους ανθρώπους. Μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι το πρώτο πρόβλημα βιοηθικής σε παγκόσμιο επίπεδο. Δεν μπορεί να θεωρηθεί ένα σύγχρονο πρόβλημα, μια και αναφορές (υπέρ ή κατά) μπορούμε να βρούμε στην Έξοδο (21,22,23) αλλά και στον όρκο του Ιπποκράτη τον 6ο αιώνα π.Χ. Στην χριστιανική γραμματεία υπάρχουν αναφορές σε Πατερικά κείμενα, στην Διδαχή των Αποστόλων αλλά και την επιστολή Βαρνάβα. Επίσημως από τον 4ο αιώνα μ.Χ οι κανόνες της Εκκλησίας απαγορεύουν ρητά την άμβλωση η οποία όπως προαναφέρθηκε ισοδυναμεί με φόνο¹²⁰. Με όλες αυτές τις απόψεις συμφωνεί και η Ρωμαιοκαθολική εκκλησία και κατά τα λεγόμενα του Πάπα Φραγκίσκου όλοι οι ιερείς θα μπορούν να δίνουν άφεση αμαρτιών (αορίστου χρόνου) στις γυναίκες που έκαναν άμβλωση¹²¹.

1. 34 Η Μοναδικότητα του ατόμου

Όπως διαπιστώνουμε στην πορεία εγείρονται πολλά αναπάντητα ερωτήματα. Σε αυτό το σημείο θεωρώ σωστό να ξαναγυρίσουμε στον κ. Πρωτοπαπαδάκη και ίσως να εξαγάγουμε κάποιο άλλο συμπέρασμα. Συμφωνώ με την άποψή του ότι ένας κλωνοποιημένος άνθρωπος ποτέ δεν θα είναι πανομοιότυπος με κάποιον άλλο. Συμφωνώ επίσης στο σημείο ότι θα μπορούσε να αναπτύξει τον δικό του προσωπικό χαρακτήρα με την πάροδο του χρόνου¹²². Όπως παραδέχεται και ο ίδιος ο κ. Πρωτοπαπαδάκης, ακόμη μέχρι στιγμής το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο απαγορεύει ρητά την ανθρώπινη κλωνοποίηση. Ένας βιοηθικός, ο Άρθουρ Κάπλαν θεωρεί ότι από τη στιγμή που θα αρχίσουν να αντιγράφουν ανθρώπους, θα μειωθεί η ίδια τους η αξία. Λίγο παρακάτω μας καθησυχάζει αρκετά ο κ. Πρωτοπαπαδάκης γράφοντας, ότι μέχρι στιγμής είναι ανθρωπίνως αδύνατον να παραχθεί

---

119 Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής κκ. Νικόλαος στο <https://www.neakriti.gr/article/politismos/1530363/mesogaias-laureotikis-nikolaos-i-epistimi-mou-emathe-na-skeptomai-i-ekklisia-na-agapo/>.

120 Κόιος Νικόλαος (δρ.) στο <https://www.pemptousia.gr/2022/08/amvlosis-ekklisia-ke-ipogennitikotita/>.

121 Πάπας Φραγκίσκος στο <https://www.kathimerini.gr/world/884574/ep-aoriston-sygchoresi-ektroseon-apo-iereis/>.

122 Πρωτοπαπαδάκης 2013: 41.

ένας ανθρώπινος κλώνος εντελώς πανομοιότυπος, άρα δεν θίγεται καμιά ατομικότητα του ανθρώπου. Το δικαίωμα δηλαδή να είναι ένας και μοναδικός¹²³. Λίγο παρακάτω μας εξηγεί ότι υπάρχουν μεγάλες δυνατότητες μεταξύ του δότη ανθρωπίνου υλικού και του κλώνου, ώστε να υπάρξει πολύ μεγάλη δυνατότητα συμβατότητας μεταξύ τους¹²⁴. «Είναι τόσο σημαντικό τὸ γεγονός τῆς λεγόμενης ιστοσυμβατότητος στὴν περίπτωση τῶν μεταμοσχεύσεων, ὅπου οἱ γονεῖς ἢ τὰ ἀδελφία μποροῦν νὰ προσφέρουν π.χ. τὸ νεφρὸ τους στὸ πάσχον παιδί ἢ ἀδελφὸ τους μὲ περιορισμένη πιθανότητα ἀπόρριψης λόγω ἀκριβῶς τῆς βιολογικῆς τους συγγένειας»¹²⁵.

Με την ίδια άποψη συμφωνεί και ο π. Νικόλαος (σημερινός Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής και Πρόεδρος της Επιτροπῆς Βιοηθικής της Ιεράς Συνόδου της Ελλάδας). Με λίγα λόγια αποδεικνύεται ότι πράγματι η γέννηση ενός δεύτερου παιδιού στην οικογένεια θα έχει πολύ μεγάλες πιθανότητες να βοηθήσει τον πρωτότοκο προβληματικό γιό. Εδώ πάλι γεννάται άλλο ένα ερώτημα: το δεύτερο παιδί θα είναι απλά το μέσον για την ίαση του άλλου; Κάτι τέτοιο ασφαλώς απαγορεύεται από την νομοθεσία. Η χρησιμοποίηση δηλαδή ενός ανθρώπου ως το μέσον για να γίνει κάποιος άλλος καλά, ας είναι και ο ίδιος του ο αδελφός. Στην περίπτωση που μας ενδιαφέρει, οι γονεῖς ενός παιδιού γεννημένου με πρόβλημα σκέφτονται ίσως και εγωιστικά. Με λίγα λόγια και εύκολα μπορεί να αναρωτιέται κανείς, πόσο πολύ αγαπούν το παιδί τους, ώστε να φέρουν στον κόσμο ένα άλλο παιδί με σκοπό την σωτηρία του πρώτου. Και το δεύτερο παιδί δεν έχει δικαιώματα; Αλήθεια αν καταλάβει σε κάποια στιγμή της ζωής του ότι οι γονεῖς του δεν είχαν σκοπό να κάνουν άλλο παιδί, αλλά δημιουργήθηκε απλά και μόνο για να σωθεί το πρωτότοκό τους παιδί; Δεν θα αισθάνεται άσχημα; Δεν αποκλείεται να του δημιουργηθούν και ψυχολογικά τραύματα ή προβλήματα τα οποία θα μπορούσαν κάλλιστα να το οδηγήσουν ακόμη και στην αυτοκτονία; Ποιός ξέρει πώς θα αντιδράσει όταν μάθει την αλήθεια, η οποία αφορά την ίδια του την ύπαρξης; Αν πάλι οι γονεῖς προσπαθήσουν και αποκρύψουν την αλήθεια από το δεύτερό τους παιδί, αυτό από μόνο του δεν αποτελεί μια υποκρισία από το μέρος των γονιών;

---

123 Πρωτοπαπαδάκης 2013: 42.

124 Πρωτοπαπαδάκης 2013: 42.

125 π. Νικόλαος Χατζηνικολάου: 5.

1. 35 Οι Επιφυλάξεις

Απο όλες τις αποψεις που προαναφέρθηκαν συνάγονται αρκετά συμπεράσματα. Πρωτίστως από την άποψη του κ. Πρωτοπαπαδάκη ο οποίος μας διαφωτίζει στο φλέγον θέμα της κλωνοποίησης, γράφοντας ότι μπορεί ένας κλώνος να βοηθήσει (σε θεωρητικό ακόμη επίπεδο) κάποιο συγγενικό του πρόσωπο το οποίο έχει ανάγκη. Στο παράδειγμα που αναφέρθηκε παραπάνω, το δεύτερο παιδί θα βοηθήσει το προβληματικό πρώτο. Το θετικό είναι ότι υπάρχει πολύ μεγάλη συμβατότητα και επομένως αυξάνονται οι πιθανότητες ίασης. Το αρνητικό είναι ότι το δεύτερο παιδί θα γεννηθεί απλά και μόνο να βοηθήσει τον αδελφό του, άρα θα τον χρησιμοποιήσουν ως μέσον, οι κατάλληλοι γιατροί. Ορισμένοι επιστήμονες ήδη εκφράζουν την δυσαρέσκειά τους αλλά και τον αποτροπιασμό τους για τέτοιου είδους πρακτικές. Θα τους αγνοήσει η ιστορία, ή θα αφουγκραστεί τις ανησυχίες τους; Τις ίδιες επιφυλάξεις σε αρκετά ζητήματα έχει και η ίδια η Εκκλησία και οι άγιοι Πατέρες. Θα τους ακούσει κάποιος και αυτούς ή θα τους παρακάμψει; Συμφωνούμε όλοι πιστεύω, ότι οι επιστήμες υπάρχουν για να βοηθήσουν την ανθρωπότητα από πολλά προβλήματα. Μήπως όμως με την υπερβολική τεχνολογία και τις υπερβολικές δυνατότητές της, η επιστήμη κάπου έχει υπερβεί τα όριά της; Δεν θα πρέπει κάποιος να θέσει ένα όριο;

1. 36 Ψυχοφάρμακα και Προβληματικές Κρίσεις

«Η επιστήμη που αφορά στις φαρμακευτικές παρεμβάσεις στον εγκέφαλο ονομάζεται Ψυχο-φαρμακολογία (Psychopharmacology). Η Ψυχο-φαρμακολογία αναπτύχθηκε αρχικά για την αντιμετώπιση ψυχικών παθήσεων όπως η σχιζοφρένεια, η κατάθλιψη, η γεροντική άνοια και αισίως το Alzheimer»¹²⁶. Τα τελευταία χρόνια όμως παρατηρείται μια έντονη δραστηριότητα των ερευνών για την ενίσχυση και διεύρυνση των δυνατοτήτων του ανθρωπίνου εγκεφάλου (brain enhancement ή brain doping). Έχει υιοθετηθεί ο όρος κοσμική φαρμακολογία, διότι χάνεται ο πρωταρχικός σκοπός της, να θεραπεύει και να οδηγείται σε ενισχυτικής φύσεως κατευθύνσεις¹²⁷. Τις περισσότερες φορές η ενίσχυση αυτή επιτυγχάνεται μέσα από τη λήψη φαρμάκων, τα οποία επιδρούν στη χημεία του εγκεφάλου. Τελευταία όμως γίνονται προσπάθειες και με διαφορετικές μεθόδους, όπως της διέγερσης του εγκεφάλου είτε με ακτινοβολίες είτε με διακρανιακή διέγερση. Επίσης με χρήση εμφύτευσης μικροτσιπ στον εγκέφαλο, γίνονται προσπάθειες ώστε να μπορεί να

---

¹²⁶ Οδηγός Μελέτης, σ. 158.

¹²⁷ Όπ. π.

αλληλεπιδρά ο άνθρωπος με τους υπολογιστές (αρχικά για αντιμετώπιση κινητικών ή προβλημάτων όρασης). Ο όρος της λεγόμενης κοσμητικής νευροχειρουργικής (cosmetic neurosurgery) χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τον ο Chatterjee¹²⁸. Στην πορεία της εργασίας θα γίνει προσπάθεια ώστε να αναλύσουμε τα αίτια του φαινομένου αυτού καθώς και τα ηθικής φύσεως ερωτήματα που εγείρονται.

1. 37 Κοινωνικοί παράγοντες και χρήση της κοσμητικής ψυχο-φαρμακολογίας.

Σε αρκετές περιπτώσεις το στενό οικονομικό περιβάλλον αλλά και οι αυξημένες απαιτήσεις σε εργασιακούς ή σχολικούς χώρους, καθώς και το συναίσθημα του έντονου ανταγωνισμού, ωθούν αρκετούς ανθρώπους στη χρήση της κοσμητικής ψυχο-φαρμακολογίας. Ακόμη και οι υψηλές απαιτήσεις, ειδικά στο θέμα της παραγωγικότητας έχουν μερίδιο ευθύνης. Μαθητές αλλά και εργαζόμενοι σε αρκετές περιπτώσεις αναφέρεται ότι δέχονται ισχυρές πιέσεις για αύξηση επιδόσεων ή παραγωγικότητας αντίστοιχα (ακόμη και στον στρατό, συγκεκριμένα στις Η.Π.Α)¹²⁹. Άλλος ένας παράγοντας που βοηθά θα λέγαμε την κατάσταση αυτή, είναι και οι ιατροί, οι οποίοι δέχονται πιέσεις από τους ίδιους τους ασθενείς τους πολλές φορές για χορήγηση ψυχοφαρμάκων. Με αυτό τον τρόπο μετατρέπονται σε κοινωνικούς μηχανικούς (social engineers) και δυστυχώς πέφτουν σε παγίδα, δίχως να εξετάσουν την κάθε περίπτωση ξεχωριστά και μεμονωμένα. Ακόμη και οι ίδιοι οι ασθενείς δείχνουν να παραδίδονται και να εφησυχάζονται σε θεραπείες που σε αρκετές περιπτώσεις είναι ακατάλληλες¹³⁰.

1. 38 Η Ιατρικοποίηση

Η λεγόμενη ιατρικοποίηση (Medicalization) είναι ένας άλλος παράγοντας που συμβάλλει στην επιδείνωση του προβλήματος. Το marketing πολλών εταιριών κάνει την αγορά φαρμάκων να παρουσιάζεται ως η ιδανική λύση του προβλήματος. Παρουσιάζουν κάτι ως απαραίτητο για τον κάθε άνθρωπο. Προδιαθέτουν το κοινό επίσης για την λεγόμενη αυτο-

---

128 Οδηγός Μελέτης, 158, Farah 2010: 11-18, για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τους νευροδιαβιβαστές.

129 Οδηγός Μελέτης, 159, Farah 2010: 11-18, για πιέσεις της κοινωνίας.

130 Οδηγός Μελέτης, 160.

διάθεση¹³¹. Η ευκολία και άμεση πρόσβαση σε ιατρικές πληροφορίες δυσκολεύουν την κατάσταση. Ο κάθε ημιμαθής με λίγα λόγια νομίζοντας ότι θα λύσει το όποιο πρόβλημά του καταφεύγει σε εύκολες λύσεις (αναμφίβολες πολλές φορές) για την υγεία του¹³². Ένας άλλος παράγοντας είναι η λεγόμενη υποκειμενικότητα, η διάκριση δηλαδή μεταξύ της ασθένειας και της ενίσχυσης. Σημαντικό είναι διότι άλλο πράγμα η αγοραφοβία και άλλο η ντροπαλότητα ενός ατόμου. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να εξετάζονται διεξοδικά τα όποια προβλήματα παρουσιάζει κάποιο άτομο. Αυτή η υποκειμενικότητα πηγάζει από τις λεγόμενες κοινωνικές συμβάσεις. Ποιό είναι το ιδανικό ύψος ή η χρήση ενός φαρμάκου ή οτιδήποτε άλλο, το ορίζουν οι κοινωνικές συμβάσεις¹³³. Η περιβαλλοντική σχετικότητα έχει να κάνει με τον τρόπο τον οποίο κατανοούν οι άνθρωποι σχετικά με τον ρόλο του ιατρού. Για κάποιους θεραπεύει και για κάποιους άλλους ενισχύει τις δυνάμεις, τις αντοχές ή την αισθητική εμφάνιση ο ιατρός¹³⁴. Ο Harris αναφέρει μεταξύ άλλων γιατί αν θέλει κάποιο άτομο να αυξήσει τις νοητικές του ικανότητες να θεωρείται αθέμιτο (με χρήση φαρμάκων ενισχυτικών μνήμης) σε αντίθεση με το θεμιτό, το οποίο είναι το να επιζητάς τη νοητική σου ενίσχυση μέσω σπουδών¹³⁵.

1. 38 Ηθικά ζητήματα που προκύπτουν.

Από όσα προαναφέρθηκαν εγείρονται κάποια ερωτήματα όπως το ζήτημα της ασφάλειας για την λήψη ενός φαρμάκου. Είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό το γεγονός ότι μέχρι σήμερα οι επιστήμονες δεν μπορούν να κατανοήσουν τον λόγο για τον οποίο τα ψυχοφάρμακα καθυστερούν να ενεργοποιήσουν τους νευροδιαβιβαστές (με στόχο την αλλαγή της συμπεριφοράς ενός ατόμου)¹³⁶. Επισημαίνεται ωστόσο η δημιουργία κινδύνων από την

---

131 Οδηγός Μελέτης, 160, Farah 2004: 421-425, για ιατρικοποίηση.

132 Οδηγός Μελέτης, 160.

133 Οδηγός Μελέτης, 161, Flower 2004: 182-185, για περισσότερες λεπτομέρειες, μεταξύ ασθένειας και ανάγκης ή αλλιώς ενίσχυσης.

134 Οδηγός Μελέτης, 162.

135 Harris 2018: 265-272.

136 Οδηγός Μελέτης, 162. Η Farah επισημαίνει ότι αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι βρίσκεται σε πρώιμο στάδιο η Νευρο-επιστήμη έναντι της ιατρικής χρήσης, Farah 2010: 14 καθώς και λεπτομέρειες για τους νευροδιαβιβαστές, Morein-Zamir, S., and B. Sahakian 2018, το εν λόγω κείμενο εστιάζει στα κενά νευρο-επιστημονικής και 'επιδημιολογικής' γνώσης αλλά και ρύθμισης

χρήση ψυχοφαρμάκων ή ενισχυτικών, ειδικά από άτομα τα οποία δεν τα χρειάζονται. Σε πολλές περιπτώσεις παρουσιάζονται ακόμη και αρνητικά αποτελέσματα (σε άτομα υγιή) από τα υποτιθέμενα οφέλη. Σε όλες τις περιπτώσεις χρειάζονται μακροχρόνιες έρευνες για τις παρενέργειες οι οποίες κρίνονται ως ιδιαίτερα επικίνδυνες¹³⁷.

Ένα άλλο κρίσιμο ερώτημα που εγείρεται είναι αυτό της κοινωνικής δικαιοσύνης, της ισονομίας δηλαδή και της ισότητας, ειδικά σε περιπτώσεις κατά τις οποίες ένας καθηγητής ή και εργοδότης θα πρέπει να αποφασίσει. Μην ξεχνάμε κάτι που προαναφέρθηκε: καθηγητές αλλά και εργοδότες πολλές φορές ωθούν τους μαθητές ή εργαζομένους τους σε αυτές τις λύσεις. Με ποιον τρόπο θα βαθμολογηθεί π.χ ένας μαθητής; Παραδείγματα υπάρχουν και από τον χώρο του αθλητισμού, όπου προφασιζόμενοι έλλειψη συγκέντρωσης ή υπερκινητικότητας έλαβαν ενισχυτικά διάφοροι αθλητές¹³⁸. Η απαγόρευση λήψης ενισχυτικών θα σήμαινε εξαναγκασμός, μια και θα ήταν ενάντιο στην αρχή της αυτοδιάθεσης (της επιθυμίας του ατόμου να βελτιωθεί). Όμως ξανά εγείρεται ένα άλλο ερώτημα. Θα μπορούν όλοι όσοι το επιθυμούν να λάβουν αυτές τις ενισχύσεις (στη μνήμη τους ή την σωματική αντοχή τους); Ένας φτωχός θα είχε τη δυνατότητα αυτή ή θα την είχε μόνο κάποιος πλουσιότερος; Με λίγα λόγια υπάρχει και πάλι ανισότητα, όπως σε περιπτώσεις ιδιωτικής μόρφωσης κ.ά¹³⁹. Το ζήτημα της ελευθερίας θίγεται με βάση τα προαναφερθέντα, είτε με τη μορφή εξαναγκασμού (άμεσου ή έμμεσου). Θα μπορούσε κάλλιστα και στο μέλλον να χρησιμοποιείται ένα είδος χημικής ευγονικής (από την εμβρυακή ή βρεφική ηλικία)¹⁴⁰. Στην περίπτωση εξαναγκασμού για άμβλωση; Η λήψη πάντως ΦΑΜ (φαρμάκων άμβλυνσης μνήμης) από αστυνομία ή δικαστές θα είχε άσχημες

και διαχείρισης της ενισχυτικής χρήσης ψυχοφαρμάκων, Farah 2010: 58, για ασφάλεια, ισότητα και δικαιοσύνη.

137 Οδηγός Μελέτης, 162-163, Morein-Zamir, S., and B. Sahakian 2018, για αποδυνάμωση σκέψης, αρνητικά αποτελέσματα.

138 Οδηγός Μελέτης, 163, Farah 2010: 11-18, περισσότερες λεπτομέρειες για τις ανθρώπινες αξίες, τις κοινωνικές πιέσεις και τις εναλλακτικές πολιτικές, Harris 2018, αναφέρει και προσπαθεί να πείσει ότι είναι δικαίωμα του κάθε αθλητή αν θα λάβει ενίσχυση ή όχι. Κάποιοι άλλοι το θεωρούν καταδολίευση (cheating), μαθητές ντοπαρισμένοι, όμοιοι με τους αθλητές. Ο Οδηγός Μελέτης αναφέρει ότι ο Harris πέφτει σε Φυσιοκρατική Πλάνη, βλ. προβληματική του πρέπει και του είναι, σ. 178.

139 Οδηγός Μελέτης, 164.

140 Οδηγός Μελέτης, 164.

συνέπειες, διότι επηρεάζει την ικανότητα να διακρίνει κάποιος τα ουσιώδη ενός γεγονότος¹⁴¹. Το σβήσιμο της χαράς και της λύπης καθώς και του αισθήματος της ενοχής είναι εξίσου σημαντικά όμως προβάλλει το δίλημμα της ψυχικής θεραπείας και ανακούφισης του ατόμου με την υποχρέωση της συλλογικής μνήμης¹⁴².

1. 40 Άμβλωση και Ιατρικό καθήκον.

Η άμβλωση σε γενικές γραμμές εγείρει πολλά ερωτήματα σχετικά με το δικαίωμα του αγέννητου παιδιού (του εμβρύου) αλλά και της γυναίκας που το κυοφορεί. Αυτοί που ασπάζονται την άποψη ότι το έμβρυο καθώς και η ζωή του ξεκινούν από την σύλληψη, θεωρούν ότι ισοδυναμεί με φόνο (η άμβλωση). Από την άλλη πλευρά υπάρχουν αυτοί που είναι υπέρμαχοι της θεωρίας ότι η γυναίκα έχει την απόλυτη εξουσία στο σώμα της. Προκύπτουν επίσης πολλά ηθικά κυρίως προβλήματα σχετικά με την υγεία των γυναικών αλλά και την ασφάλεια της άμβλωσης (αν είναι νόμιμη ή παράνομη). Με την χρήση αντισύλληψης (με διάφορα μέσα) μπορεί η γυναίκα να αποφασίσει πότε και αν είναι έτοιμη να κυοφορήσει. Το θετικό είναι ότι μπορούν να αποφευχθούν αρκετές σοβαρές επιπλοκές, όπως η μητρική ή παιδική θνησιμότητα καθώς και διάφορες κληρονομικές παθήσεις. Αν επιχειρήσουμε να λάβουμε υπόψιν μας το έμβρυο ως οντότητα με δικαιώματα, τότε θα σταθούμε εμπόδιο στο δικαίωμα της γυναίκας για αυτονομία¹⁴³. Το κεντρικό ερώτημα ήταν και παραμένει ακόμη, αν το αγέννητο παιδί θα πρέπει να λαμβάνεται ως ανθρώπινη οντότητα ή όχι. Το πότε αρχίζει η ζωή και πότε ξεκινά η νομική προστασία (του αγέννητου παιδιού) το έχει αφήσει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στην κρίση της κάθε χώρας¹⁴⁴.

Στα τελευταία χρόνια, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει εξετάσει και έχει προσπαθήσει να δώσει λύσεις σε προβλήματα τα οποία προκύπτουν από την άμβλωση. Ούτε οι υπέρμαχοι αλλά ούτε και οι ενάντιοι στην άμβλωση έλαβαν ικανοποιητικές απαντήσεις κυρίως σε θέματα ηθικής. Οι χώρες οι οποίες διατηρούν ένα πιο αυστηρό πλαίσιο σχετικά με τις αμβλώσεις δέχτηκαν ισχυρές πιέσεις, ακόμη και από το

---

141 Οδηγός Μελέτης, 180.

142 Farah 2010: 3.1.1-3.1.3.

143 Schenker-Einsenberg 1997: 167.

144 Puppink 2019: 144.

Συμβούλιο της Ευρώπης. Στην τελευταία, ένα μεγάλο ποσοστό εγκυμοσύνης (30%) κατέληξε σε άμβλωση¹⁴⁵. Οι υποθέσεις που εξέτασε το Δικαστήριο ήταν ποικίλες και πράγματι πολύπλοκες (αμβλώσεις σε ανήλικα κορίτσια, η ευγονική άμβλωση κ.ά). Σε ορισμένες περιπτώσεις οι γυναίκες έκαναν παράπονα διότι δεν μπορούσαν να αποβάλλουν το ανάπηρο παιδί τους, ενώ σε άλλες περιπτώσεις έκαναν έκτρωση ενώ δεν είχαν ενημερωθεί πλήρως¹⁴⁶.

1. 41 Συναίνεση ύστερα από ενημέρωση.

Η συναίνεση ύστερα από ενημέρωση σημαίνει ότι ο ασθενής έχει πλήρη επίγνωση της κατάστασής του, πριν γίνει εφικτή οποιαδήποτε πράξη¹⁴⁷ (π.χ άμβλωση). Αρχικά έκανε την εμφάνισή της σε κώδικες Δεοντολογίας και αφορούσε κυρίως κλινικές δοκιμές, όπως ο Κώδικας της Νυρεμβέργης, η Διακήρυξη του Ελσίνκι και τέλος η Σύμβαση του Οβιέδο. Στην χώρα μας περιλαμβάνεται στον Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας (ΚΙΔ-ν. 3418/2005). Στην Σύμβαση του Οβιέδο αλλά και στον ΚΙΔ υπάρχουν ειδικοί όροι για ψυχικά ασθενείς πιο συγκεκριμένα την συναίνεση-συγκατάθεση την δίνουν οι οικείοι του ασθενούς. Σε περιπτώσεις επείγουσες δεν απαιτείται συναίνεση (π.χ αιμορραγία εγκυμονούσας) και ο ιατρός μπορεί να ενεργήσει με πλήρη ελευθερία για το όφελος του ασθενούς πάντοτε¹⁴⁸. Εφόσον κινδυνεύει ο ασθενής και η υγεία του θα μπορούσε να προχωρήσει σε αναγκαστική διακοπή της κύησης στο προαναφερθέν έκτακτο περιστατικό.

Λίγο παρακάτω αναφέρονται και μερικά από τα πιο σημαντικά προβλήματα σχετικά με την εφαρμογή της αυτονομίας του ασθενούς, όπως: η έλλειψη χρόνου σε περιπτώσεις έκτακτες, η ασάφεια προς την ενημέρωση των ασθενών από τους ιατρούς (μέχρι ποιο σημείο να τους ενημερώσουν), η ελλιπής εκπαίδευση των ιατρών για την ανάπτυξη σχέσεων με τους ασθενείς τους και τέλος η άγνοια (συνήθως των πολιτών) σχετικά με τα δικαιώματά τους, η οποία προκαλεί με τη σειρά της την έλλειψη συνεργασίας με το ιατρικό προσωπικό για την εύρεση της καλύτερης δυνατής λύσης¹⁴⁹.

---

145 Puppink 2019: 143.

146 Puppink, 2019: 143.

147 Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής 2010: 8.

148 Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής 2010: 9.

149 Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής 2010: 10.

1. 42 Ιατρικό καθήκον.

Η πλήρης ενημέρωση του ασθενούς είναι ιατρική υποχρέωση και δεν θα πρέπει να εμποδίζει τις αποφάσεις του ή τις ενέργειες του (Θα πρέπει να υπάρχει σεβασμός της αυτονομίας του ασθενούς ακόμη και το δικαίωμα της άρνησης μιας θεραπείας. Με αυτόν τον τρόπο ο ρόλος του ιατρού απλοποιείται δραματικά ¹⁵⁰. Σε μια περίπτωση άρνησης άμβλωσης εξαιτίας π.χ. θρησκευτικών πεποιθήσεων, για λόγους υγείας, τί θα πρέπει να κάνει ο ιατρός; Να αφήσει την γυναίκα να πεθάνει αβοήθητη; Η αυτονομία του ασθενή ισχύει αλλά μέχρι ως ένα βαθμό. Ακόμη και ο φόβος ειδικά σε οπισθοδρομικές κοινωνίες μπορεί να επηρεάσει αρνητικά ίσως την ικανότητα του ασθενούς να αποφασίσει σωστά. Μια κοπέλα νεαρής ηλικίας θα μπορούσε από φόβο και μόνο να προβεί σε άμβλωση (γονείς, διακοπή σπουδών ίσως, οικονομικές δυσχέρειες, κοινωνικός αποκλεισμός κ.ά).

1. 43 Διάφοροι άλλοι προβληματισμοί.

Αν μια γυναίκα κυοφορεί και πέσει σε κώμα τί γίνεται; Τί ισχύει; Ποιός ή ποιοι αποφασίζουν για την τύχη του αγέννητου παιδιού; Οι συγγενείς, ο ιατρός; Αν οι θρησκευτικές πεποιθήσεις απαγορεύουν ρητά την άμβλωση; Αν η εγκυμοσύνη είναι ανεπιθύμητη επειδή προέρχεται από βιασμό ή αν πρόκειται για άτομο με ειδικές; Η απάντηση σε όλες τις περιπτώσεις προϋποθέτει ότι ο ασθενής πρέπει να συναινέσει γνωρίζοντας τα οφέλη αλλά και τους πιθανούς κινδύνους. Αν δεν είναι σε θέση να συναινέσει, τότε την συγκατάθεση την δίνει ο ίδιος ο νόμος και οι οικείοι του με γνώμονα πάντοτε το συμφέρον του ασθενή¹⁵¹. Κάποια ενδιαφέροντα δικαιώματα σχετικά με την ψυχική υγεία παρουσιάζονται από τον Φυτράκη. Ένας ψυχικά ασθενής έχει, αλλά και πρέπει να απολαμβάνει τα ίδια δικαιώματα όπως οι υπόλοιποι πολίτες όπως διοικητική προστασία, έννομη προστασία (άρθρο 20 Συντάγματος), πολιτική, δικαστική αλλά και Διεθνής προστασία. Συμπεραίνει όμως ότι στην χώρα μας, δυστυχώς, κυριαρχεί η άποψη και η πεποίθηση ότι ο ψυχικά ασθενής δεν υπάρχει και κατά συνέπεια δεν είναι σε θέση να διεκδικήσει¹⁵².

---

150 Ackerman 1982: 14.

151 UNESCO-HUMAN GENOME 1998, Άρθρο 5.

152 Φυτράκης 2012: 15-18.

Επίλογος

Σε αρκετές περιπτώσεις η κατανόηση ενός προβλήματος απαιτεί και την κατάλληλη επιστημονική εξειδίκευση αλλά και ηθική ευαισθησία. Πολιτικοί, νομικοί και εκκλησιαστικοί παράγοντες χωρίς τις απαραίτητες επιστημονικές γνώσεις συναντούν αρκετές δυσκολίες στην κατανόηση και την λήψη αποφάσεων σε πολύπλοκα ζητήματα, όπως αυτό της άμβλωσης¹⁵³. Η αδιάλλακτη στάση της Εκκλησίας (όχι μόνο της Ορθόδοξης) θα πρέπει να λαμβάνει υπόψιν της και διάφορους παράγοντες που προαναφέρθηκαν. Ίσως για την Εκκλησία να ισοδυναμεί με φόνο η άμβλωση, δεν ισχύει όμως σε όλες τις περιπτώσεις. Θα ήταν προτιμότερο να πεθάνει μια γυναίκα όταν συντρέχουν σοβαροί λόγοι υγείας; Ή μήπως θα ήταν προτιμότερο να φέρει στον κόσμο ένα ανάπηρο παιδί (εφόσον το γνωρίζει με προγεννητικό έλεγχο) μόνο και μόνο για να μην χάσει την πίστη της ή απλά επειδή ήταν θέλημα Θεού; Άλλο πράγμα είναι η θρησκεία και άλλο η επιστήμη. Η θρησκεία είναι ειδική για θέματα πνευματικά και όχι σωματικά όπως η επιστήμη. Όπως προαναφέρθηκε δεν μπορεί να επιβληθεί οποιαδήποτε θρησκεία πάνω από το νομικό πλαίσιο της κάθε χώρας.

Παρουσιάστηκαν κάποιες διευκρινήσεις στην ορολογία, τί είναι το ανθρώπινο γονιδίωμα, το λεγόμενο DNA, καθώς και τί σημαίνει ο όρος υποβοηθούμενη αναπαραγωγή. Απαντήθηκε το ερώτημα πότε, γιατί και υπό ποιες συνθήκες μπορεί ο άνθρωπος να παρέμβει στο ανθρώπινο γονιδίωμα. Απαντήσεις δόθηκαν στους λόγους που οδηγούν στην επιλογή της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, γιατί αλλάζουν χώρα νέα ζευγάρια (και ομόφυλα), τί μπορεί να ισχύει στις χώρες προέλευσής τους σε νομικό πλαίσιο κ.ά. Σε όλες τις περιπτώσεις που προαναφέρθηκαν ίσως μια λογική εξήγηση είναι ο σύγχρονος τρόπος ζωής. Αυτός ο τρόπος ζωής περιλαμβάνει και την ισότητα των γυναικών, αλλά και η έξοδος της (εδώ και δεκαετίες) στην αγορά εργασίας. Ειδικά στην χώρα μας αυτό έγινε κυρίως κατά την δεκαετία του '80. Αποτέλεσμα είναι οι γυναίκες να εισέλθουν δυναμικά σε χώρους εργασίας οι οποίοι κατά τις προηγούμενες δεκαετίες θεωρείτο ως ανδροκρατούμενες.

---

153 Casonato 2017: 81.

Το κινήγι της επαγγελματικής καταξίωσης αλλά και ο φόβος να μην χαθεί η εργασία, οδήγησε τις γυναίκες στην αναβλητικότητα της δημιουργίας οικογένειας. Οι κοινωνίες επίσης μεταβάλλονται με την πάροδο των χρόνων, με αποτέλεσμα στο όνομα της ισότητας, της αυτονομίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων να ζητούν δικαίωμα στην τεκνοποίηση και ομόφυλα ζευγάρια ή και μεμονωμένα άτομα. Ακόμη γίνεται κατανοητό ότι άλλαξαν αρκετές από τις παλαιότερες νομοθεσίες και αντικαταστάθηκαν ή τροποποιήθηκαν αρκετές από αυτές. Δεν κρίνουμε αν είναι σωστό ή όχι, αλλά επισημαίνουμε έτσι τους λόγους που οδηγούν τα κράτη και τις κοινωνίες σε αλλαγές (και ίσως χρειάζονται κι άλλες), ειδικά σε απαρχαιωμένους νόμους. Η Βιοηθική εξάλλου είναι ένα επιστημονικό πεδίο που εξελίσσεται συνεχώς (καθώς και οι επιστημονικές ανακαλύψεις, πρόοδος κ.ά).

Βιβλιογραφία

Ackerman F. (1982): *Why Doctors Should Intervene*, The Hastings Center Report, Published by: The Hastings Center Report Aug..

Casonato C. (2017) 21st Century BioLaw: BioLaw Journal – Rivista di BioDiritto, n. 1/2017.

Denton M. (1986): *EVOLUTION: A THEORY IN CRISIS.*, Adler & Adler Publishers, 1986.

Chorianopoulou, M. (2021). Genetic engineering and gene manipulation: the right (of future generations) to surprise. Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας, 0(13), 22-30. doi:<https://doi.org/10.12681/ethiki.25964>.

DIRECTORATE GENERAL FOR INTERNAL POLICIES POLICY DEPARTMENT C: CITIZENS' RIGHTS AND CONSTITUTIONAL AFFAIRS, LEGAL AFFAIRS A Comparative Study on the Regime of Surrogacy in EU Member States, AUTHORS Derek KING Laurence BRUNET (Lead) Research Fellow, PSSRU Reader in Private Law London School of Economics Université Paris I Claire MARZO Janeen CARRUTHERS British Academy Fellow, Professor of Private Law European Institute University of Glasgow London School of Economics Konstantina DAVAKI Julie MCCANDLESS Research Fellow, LSE Health Lecturer in Law London School of Economics London School of Economics, 2020, This document is available on the Internet at: <http://www.europarl.europa.eu/studies>.

Dworkin, Ronald (2002): "Playing God: Genes and Luck", στο Ronald Dworkin , *Sovereign Virtue: The theory and practice of equality*, Massachusetts, London, Harvard University Press, 2002.

Driver J.(2010): *Ηθική φιλοσοφία, οι βασικές της αρχές, μετάφραση, σχόλια και επιστημονική επιμέλεια* Μαρκόπουλος Ι. Ν., Εκδόσεις UNIVERCITY STUDIO PRESS, Θεσσαλονίκη, 2010.

Farah, M. (2010): "Better Brains." In *Neuroethics: An Introduction with Readings*, edited by M. Farah, 11-18. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2010.

Farah, M., J. Illes, R. Cook-Deegan, H. Gardner, E. Kandel, Patricia King; E. Parens, B. Sahakian, and P. R. Wolpe. (2004): "Neurocognitive Enhancement: What Can We Do and What Should We Do?" *Nature Reviews* 5, no. 5 (2004): 421-425.

Flower, R. (2004): "Lifestyle Drugs: Pharmacology and the Social Agenda." *Trends in Pharmacological Sciences* 25, no. 4 (2004): 182-185.

Harris, J. (2018): "Chemical Cognitive Enhancement: Is it Unfair, Unjust, Discriminatory, or Cheating for Healthy Adults to Use Smart Drugs?" In *The Oxford Handbook of Neuroethics*, edited by J. Illes, and B. Sahakian, 265-272. Oxford: Oxford University Press, 2018.

https://www.dpa.gr/index.php/el/foreis/kwdikes_deodologias.

Kreyenfeld, D. Konietzka (eds.), *Childlessness in Europe: Contexts, Causes, and Consequences*, Demographic Research Monographs.

Morein-Zamir, S., and B. Sahakian (2018): "Pharmaceutical Cognitive Enhancement." In *The Oxford Handbook of Neuroethics*, edited by J. Illes, and B. Sahakian, 229-244. Oxford: Oxford University Press, 2018.

Präg Patrick and Mill Melinda C. (2017): Chapter 14 Assisted Reproductive Technology in Europe: Usage and Regulation in the Context of Cross-Border Reproductive Care, © The Author(s) 2017 289 M.

Protopapadakis E.(2013): *Clones, Prototypes and the Right to Uniqueness.*, Agrafa, 2013.

Puppink Gr. (2019): "Abortion and the European Convention on Human Rights", *Irish Journal of Legal Studies*, vol. 3(2), 2019.

Rachels, J. (2012): Στοιχεία ηθικής φιλοσοφίας, μετάφραση, Μπαμιατζόγλου Ε.,

επιστημονική επιμέλεια Παιονίδης Φ., 6η έκδοση, εκδόσεις Οκτώ, Αθήνα, 2012.

Rhodes, Rosamond (1999): "Genetic Links, Family Ties, and Social Bonds: Rights and Responsibilities in the Face of Genetic Knowledge," *Journal of Medicine and Philosophy* 23.1, 1999, 10-30.

Sandberg, A., W. Sinnott-Armstrong, and J. Savulescu(2018): "Cognitive Enhancement in Courts." In *The Oxford Handbook of Neuroethics*, edited by J. Illes, and J. B. Sahakian, 273-284. Oxford and New York: Oxford University Press, 2018.

Schenker J.G.,Einsenberg V.H. (1997): *Ethical issues relating to reproduction control and women's health.*, International Journal of Gynecology & Obstetrics 5X, 1997.

Shafer R., Landau (2012): *The Fundamentals of Ethics*, Oxford University Press, New York, 2012.

Sharples, R. (2002): Στωικοί, επικούρειοι και σκεπτικοί. Μία εισαγωγή στην ελληνιστική φιλοσοφία, μετάφραση Λυπουρλή Μ., Αβραμίδης Γ., φιλολογική επιμέλεια-διορθώσεις Καούκη Κ., Εκδόσεις Θύραθεν, Θεσσαλονίκη, 2002.

Singer Peter (2019): *Ethics Today, Conatus-Journal of Philosophy*, Vol. 1, Τεύχος 1, 2019, 79-84.

Survey on ART and IUI: 2020, legislation, regulation, funding and registries in European countries, The European IVF-monitoring Consortium (EIM) for the European Society of Human Reproduction and Embryology (ESHRE), C. Calhaz-Jorge 1,2,* , Ch De Geyter³, M.S. Kupka⁴, C.Wyns⁵, E. Mocanu⁶, T. Motrenko⁷, G. Scaravelli⁸, J. Smeenk⁹, S. Vidakovic¹⁰, and V. Goossens, See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/33921046>.

The President's Council on Bioethics(2010): "Beyond Therapy: Essential Sources of Concern." In *Neuroethics: An Introduction with Readings*, edited by M. Farah, 58-72. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2010.

Takala Tuija(1999): “The right to genetic ignorance confirmed”, *Bioethics* 13 ¾, 1999, 288-293.

UNESCO – Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights Adopted by the General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization at its twenty-ninth session on 11 November 1997; endorsed by General Assembly resolution 53/152 of 9 December 1998.

Αλαχιώτης Σταμάτης (2011): *Βιοηθική: Αναφορά στους Γενετικούς και Τεχνολογικούς Νεωτερισμούς*. Αθήνα: Λιβάνης, 2011.

Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, Βιβλία Α΄-Δ΄, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Λυπουρλής Δ., Εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη, 2006.

Βάντσος, Χ. Μιλτιάδης (2009): *Ηθική θεώρηση της έκτρωσης*. Θεσσαλονίκη 2009.

Βάντσος, Χ. Μιλτιάδης (2016): *Το επιστημονικά εφικτό και το ηθικά ορθό. Προσεγγίσεις ορθόδοξης βιοηθικής*. Θεσσαλονίκη: Ostrakon, 2016.

Βιδάλης Τάκης, Κ. (2003): *Ζωή χωρίς πρόσωπο. Το Σύνταγμα και η χρήση του ανθρώπινου γενετικού υλικού*. Εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ – ΚΟΜΟΤΗΝΗ, 2003.

Βιρβιδάκης Σ.(2009): *Η υφή της ηθικής πραγματικότητας*, Εκδόσεις Leader Books, Αθήνα, 2009.

Δραγώνα-Μονάχου Μ. (2018): *Η σπουδαιότητα και η πολυδιάστατη έπικαιρότητα της στωικῆς φιλοσοφίας*. Ἡλεκτρονικά προσβάσιμο: <http://classrhethdrama.kalamata.oup.gr/wp-content/uploads/2018/02/dragonamonaho>.

Δραγώνα-Μονάχου Μ. (1986): *Φιλοσοφία και ανθρώπινα δικαιώματα*, Η φιλοσοφική προϊστορία, προϊστορία και η ιστορία της έννοιας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και η σύγχρονη προβληματική. Τόμος Α΄, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1986.

Δραγώνα-Μονάχου Μυρτώ (2002): «*Ηθική και βιοηθική*», *Επιστήμη και Κοινωνία* 8-9 (2002): 1-26, 18.

Εθνική Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων : Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής, Γνώμη, *Η ΣΥΝΑΙΝΕΣΗ ΣΤΗ ΣΧΕΣΗ ΑΣΘΕΝΟΥΣ-ΙΑΤΡΟΥ*, Αθήνα Μάρτιος 2010.

Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 4.5.2016, L.119/1-88.

Ηλιόπουλος Π., *Ο.Σ.Σ ΒΙΗ-511*, για το ΑΠΚΥ, 26/9/2021.

Καλλιακμάνης π. Βασίλειος (2005): *Η θεολογική άποψη στο δικαίωμα της αναπαραγωγής*, 2005.

Κόιος Νικόλαος (δρ.) στο <https://www.pemptousia.gr/2022/08/amvlosis-ekklisia-ke-ipogennitikotita/>.

Κόντος Π. (2018): *Τα δύο ευ της ευτυχίας. Εισαγωγή στα Ηθικά Νικομάχεια του Αριστοτέλη*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2018.

Κοσκινά-Σαριδάκη (2013): *“Το δικαίωμα στην επιστημονική έρευνα”*, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, Αθήνα, 2013.

Λήμμα για την «άκρασία»: <https://terrapapers.com/akrasia-gnorizis-to-kalo-keprattis-to-kako>.

Λήμμα για τον Kant: <https://plato.stanford.edu/entries/kant-moral/>.

Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής κκ. Νικόλαος στο <https://www.kathimerini.gr/society/787424/ekklisia-nai-stin-exosomatiki-ochi-stis-amvloseis/>.

Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής κκ. Νικόλαος στο <https://www.neakriti.gr/article/politismos/1530363/mesogaias-laureotikis-nikolaos-i-epistimi-mou-emathe-na-skeptomai-i-ekklisia-na-agapo/>.

Νικολαΐδης Α., *Από τη γένεση στη γενετική*. Εκδόσεις Γρηγόρη.

Οδηγός Μελέτης ΑΠΚΥ, 2022.

Οδηγός Μελέτης ΒΙΗ-512, Ανθρώπινα Δικαιώματα και Θεωρίες Δικαιωμάτων, ετοιμασία Οδηγού Μελέτης: Χωριανοπούλου Μ., Κ., Επιμέλεια και τελική έγκριση: Πρωτοπαπαδάκης Ε., για το ΑΠΚΥ, 2021.

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας (2018): *“Κώδικας Δεοντολογίας και καλής πρακτικής”*, Κοζάνη, Δεκέμβριος 2018.

Παπαδοπούλου-Κλαμαρή (2014): *“Κλινικές δοκιμές”*, στο *Ιατρική Ευθύνη και Βιοηθική, σύγχρονες προσεγγίσεις και προοπτικές του μέλλοντος*. Broken Hill Publishers LTD, Nicosia, Cyprus, 2014.

Πάπας Φραγκίσκος στο <https://www.kathimerini.gr/world/884574/ep-aoriston-sygchoresi-ektroseon-apo-iereis/>.

Παπαχρίστου-Βιδάλη (1969): *ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΓΙΑ ΜΗ ΝΟΜΙΚΟΥΣ*, Αθήνα, 2007.

Πλάτων, Πολιτικός, Ήλεκτρονικά προσβάσιμο: http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/7066/1969_statesman.pdf.

Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος Δ. (2013): *Κλωνοποίηση και Βιοηθική: Κλωνοποίηση Ανθρώπων και Δικαιώματα* (Αθήνα: Παπαζήσης, 2013).

Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος Δ. (2014): *“Γενετική Μηχανική, Γονιδιακή Δεξαμενή και Ολισθηρή Πλαγιά”*, *δια-ΛΟΓΟΣ* 4 (2014): 145-164.

Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος Δ. (2016): *“Προσωπικά δεδομένα”*, μια ηθική ανάλυση, στο *Προσωπικά δεδομένα, Ανάλυση-Σχόλια-Εφαρμογή*, ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΕΒΕ, Αθήνα, 2016.

Ρώλς Τζών (2001): *Θεωρία της Δικαιοσύνης*, μετάφραση: Βασιλογιάννης Φ., Βουτσάκης Β.,

Παιονίδης Φ., Παπαγεωργίου Κ., Στυλιανίδης Ν., Τάκης Α., Επιστ. Επιμέλεια: Τάκης Α., Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ, Αθήνα, 2001.

Σόρτσης Α. (2006): *Μεταμόσχευση και κρυσυντήρηση ωοθηκικού ιστού.*, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΑΙΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΟΛΟΓΙΑ, 2006.

Στυλιανού Α. (2006): *Θεωρίες του Κοινωνικού Συμβολαίου από τον Γκρότιους στον Ρουσσώ.* Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ, Αθήνα, 2006.

Τζωρτζάτου Ό. (2015): *Ή προστασία των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων της υγείας στη βιοϊατρική έρευνα.* Εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2015.

Φυτράκης Ε. (2012): *Ανθρώπινα δικαιώματα και ψυχική υγεία: Θεσμοί προστασίας*, σύναψις 27, τόμος 8, 2012.

Χατζηνικολάου π. Νικόλαος, *Ο πρόσφατος νόμος για την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή και ο θεσμός της οικογένειας.*

Χωριανοπούλου Μαρία Κ. (2018): *Ήπιλέγοντας την Αναπηρία: Προγεννητικές Αποφάσεις και το Συμφέρον του Παιδιού, στο Βιοηθικοί Προβληματισμοί III: Το Παιδί*, επιμέλεια Μαρία Κανελλοπούλου-Μπότη, Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης, και Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, 153-175 (Αθήνα, Παπαζήσης, 2018)